

15. YÜZYILDA YAZILMIŞ *A‘CEBÜ’L-‘UCCĀB* ADLI ESERDE
MADEN, BİTKİ VE HAYVANLARIN
DİNSEL-BÜYÜSEL VE TIBBİ İŞLEVLERİ

Ebru SİLAHŞOR ÖZTÜRK*

Öz

A‘cebü’l-‘Uccāb, Mahmūd Bin Kādī-i Manyās tarafından Hicri 841 (Miladi 1438)’de kaleme alınmış bir eserdir. Eser dört ana makaleden¹ oluşur. Bu makaleler de kendi aralarında bölümlere ayrılır ve kitap toplamda on bir bölümden oluşur. İlk makalenin konusu şer’i hükümler, ikinci makalenin konusu hesap ilmi, üçüncü makalenin konusu çeşitli acayip ilimler, dördüncü makalenin konusu Kur’an, Esmā-i Hüsna ve harflerin sırlarıdır. Eserin tespit ettiğimiz ve ulaşabildiğimiz on nüshası vardır. Çalışmamızda “Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu 4975 numaralı nüsha”, “Topkapı Sarayı Yeni Yazmalar 705 numaralı nüsha” ve “Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Koleksiyonu 522 numaralı nüsha”lar esas alınmıştır.

Bu çalışma, eserin üçüncü makalesinin birinci bölümünde yer alan maden, bitki ve hayvanların tıbbi açıdan yararları üzerine oluşturulmuştur. Ansiklopedik bir eser gibi harf sırasına göre anlatılan bu bölüm metnin dokusunu bozmadan olduğu gibi alınmış, hemen altına da italik olarak sadeleştirilmiş şekli verilmiştir. Çalışma, maden, bitki ve hayvanların dinsel-büyüsel işlevleri ve tıbbi işlevleri olarak iki ana başlık altında incelenmiştir. Verilen örnekler, 15. yüzyıl ve öncesinde maden, bitki ve hayvanların büyü

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

e-posta: ebru_silahsor@hotmail.com

¹ Eserin orijinalinde ana başlıklara “makale” denildiği için çalışmanın tamamında bu terim kullanıldı.

Geliş/Received: Mayıs/Mayt 2018, Kabul/Accepted: Eylül/September 2018

ve tıp folkloru bakımından önemli uygulamalara konu olduğunu göstermiştir.

Anahtar Sözcükler: Mahmūd Bin Kādī-i Manyās, A‘cebü’l-‘Uccāb, maden, bitki, hayvan, dinsel-büyüsel ve tıbbi işlev.

**THE RELIGIOUS-MAGICAL AND MEDICAL FUNCTIONS
OF MINING PLANTS AND ANIMALS
IN THE WORK OF A‘CEBÜ’L-‘UCCĀB WRITTEN IN THE 15TH
CENTURY**

Abstract

A‘cebü’l-‘Uccāb is a work written by Mahmūd Bin Kādī-i Manyās in Hijri 841 (Gregorian 1438). The work consists of four main articles. These articles are also divided among themselves and the book consists of eleven sections in total. The subject of the first article is shari provisions, the subject of the second article is accountancy, the subject of the third article is various wonderful sciences, the subject of the fourth article is the Qur'an, Esmā-i Husna, and the secrets of the letters. There are ten copies we can find and reach. On our work is based on "Süleymaniye Library, Nuruosmaniye Collection 4975", "Topkapı Palace New Yazsalar 705" and "Süleymaniye Library, Hekimoğlu Collection 522".

This work is based on the medical benefits of mines, plants and animals in the first part of the third article of the work. This section, which is described according to the order of the letters as an encyclopedic work, is taken as if the text of the text is not distorted, and immediately below it is given a simplified form. The study has been examined under two main headings as religious-magical functions and medical functions of mines, plants and animals. The examples given show that in the 15th century and before, mines, plants and animals were the subject of considerable applications in terms of magic and medical folklore.

Keywords: Mahmūd Bin Kādī-i Manyās, A‘cebü’l-‘Uccāb, mineral, plant, animal, the religious-magical and medical function.

I. Eserin Tanıtılması

A‘cebü’l-‘Uccāb, Hicri 841/Miladi 1438 yılında Mahmūd Bin Kādī-i Manyās tarafından yazılmış ve devrin Osmanlı hükümdarı II. Murad’a ithaf

edilmiş bir eserdir. Eser, içeriği bakımından falcılık, sihir, büyü, matematik ilmi, hayvan ve bitkilerle yapılan sırlı karışımlar, Kur’an surelerinin faziletleri, harflerin sırları gibi çeşitli bilgilere yer vermesi ve bu bilgileri bazı bölümlerde harf sırasına göre düzenlemesi bakımından ansiklopedik bir yapıdadır. Müstensih eserini, ulemadan sayıldığını bildirmek ve ileride iyi hatırlanıp hayır dua almak amacıyla yazmıştır.² Eserin tespit ettiğimiz ve ulaşabildiğimiz on nüshası vardır.³

² Daha geniş bilgi için bk. Ebru Silařsor Öztürk, *Mahmūd Bin Kādī-i Manyās A‘cebü’l-‘Uccāb (İnceleme, Tenkitli Metin, Gramatikal Dizin)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2017.

³ Bu nüshalar şunlardır:

1. Süleymaniye Kütüphanesi-Nuruosmaniye Koleksiyonu 4975 Numaralı Nüsha, http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=168245. En son erişim tarihi 02.03.2017.
2. Topkapı Sarayı-Yeni Yazmalar 705 Numaralı Nüsha http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=101372. En son erişim tarihi 02.03.2017.
3. Süleymaniye Kütüphanesi-Hekimoğlu Koleksiyonu 522 Numaralı Nüsha <https://kasif.mkutup.gov.tr/SonucDetay.aspx?MakId=566820>. En son erişim tarihi 02.03.2017.
4. Süleymaniye Kütüphanesi-Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu 943 Numaralı Nüsha Süleymaniye Kütüphanesinin kendi dijital ortamında tespit edilmiştir.
5. İstanbul Üniversitesi-Nadir Eserler Kütüphanesi T 1801 Numaralı Nüsha http://katalog.istanbul.edu.tr/client/search/results/default_tr/. En son erişim tarihi 02.03.2017.
6. Konya İl Halk Kütüphanesi-İzzet Koyunoğlu Koleksiyonu 12856-9 Numaralı Nüsha <http://koha.ekutuphane.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=10045267>. En son erişim tarihi 06.03.2017.
7. İstanbul Millet Kütüphanesi-Ali Emiri Koleksiyonu 34 Ae şeriyye 565 Numaralı Nüsha 4343 http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=189228. En son erişim tarihi 02.03.2017.
8. İstanbul Millet Kütüphanesi-Ali Emiri Koleksiyonu No. 34 Ae şeriyye 566 Numaralı Nüsha http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=189229. En son erişim tarihi 02.03.2017.
9. Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi-Türkçe El Yazmaları TÖRÖK O. 263 Numaralı Nüsha İsmail Parlatır-György Hazai, Macar Bilimleri Akademisi Kütüphanesi’ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2007, madde başı 661, s. 421.
10. Bosna Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları R. 1423 Numaralı Nüsha http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=103915. En son erişim tarihi 02.03.2017.

“Şaşılacak derecede tuhaflıklar” anlamına gelen eserin adı kaynaklarda yedi farklı şekilde geçer.⁴

Eser dört ana makaleden oluşur. Bu makaleler de kendi aralarında bölümlere ayrılır ve kitap toplamda on bir bölümden oluşur.

İlk makalenin konusu şer’i hükümlerdir. Bu makale iki bölüme ayrılır. Birinci bölümde soru-cevap şeklinde fıkıh konuları üzerinde durulur. İkinci bölümde yine soru-cevap şeklinde miras konusu ve akrabalık dereceleri anlatılır.

İkinci makalenin konusu hesap ilmidir. Makale iki bölüme ayrılır. Birinci bölümde örneklerle çarpma, çıkarma ve toplama konusu anlatılır. İkinci bölümde soru-cevap şeklinde hesap ilmi üzerinde durulur.

Üçüncü makalenin konusu çeşitli acayip ilimlerdir. Bu makale üç bölüme ayrılır. Birinci bölümde maden, bitki ve hayvanların tıbbi açıdan yararları, her konuda bilgi veren eser gibi harf sırasına göre anlatılır. İkinci bölümde acayip sırlı karışımlar, macunlar ve çeşitli mürekkeplerin sırları üzerinde durulur. Üçüncü bölümde türlü misaller ve ebced hesabıyla bazı hesaplamalar anlatılır. Bunlar; ayın ve yılın ilk gününü, hastanın hayatta kalma durumunu, kaybolan nesnenin bulunup bulunmayacağını, ayın hangi burçta olduğunu, herhangi gün ve gecenin hangi yıldızla denk geldiğini ve bir dileğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini hesaplamadır.

Dördüncü makalenin konusu Kur’an, Esmā-i Hüsna ve harflerin sırlarıdır. Bu makale dört bölümden oluşur. Birinci bölümde Kur’an surelerinin sırları ve faziletleri anlatılır. İkinci bölümde çeşitli dualara yer verilir. Bunlar; peygamber duaları, dil bağlama duası, evde kalanlar için dua, çocuk sahibi olmak isteyenler için dua, doğum esnasında acı çekmemek için dua, anne sütünün artması için dua, geç konuşan çocuk için dua, sıtma hastalığı için dua, göz, kulak, diş, karın ve eklem ağrıları için dua, burun kanaması için dua, oku nişana iyi atmak için dua ve idrar tutulmasına karşı dualardır. Üçüncü bölümde Esmā-i Hüsna’nın faziletleri, hangi surede kaç Esmā-i Hüsna bulunduğu; dördüncü bölümde ise harflerin sırları anlatılır.

Eser, genellikle acayip misalleri konu almıştır. Müstensih, eserini yazarken acayip ve garip önemli kitaplardan yararlandığını ve bu eserleri sıradan kişilerin okumadığını eserin sonunda dile getirmiştir. Her türlü

⁴ Bunlar şöyledir: Kitāb-ı Aceb-ül-Ucāb, A‘cebū’l-‘Acāib, Kitāb-ı A‘cebū’l-‘Uccāb, A‘cebū’l-‘Uccāb, Kitāb-u A‘cebū’l-‘Acāib, A‘cebū’l-‘Acāyib ve Kitāb-ı A‘cebū’l-‘Acāyib.

bilgiye yer vermesi ve bazı bölümlerde bu bilgileri harf sırasına göre düzenlemesi, eserine ansiklopedik bir özellik kazandırmıştır.

Eserde, Arapça ve Türkçe kelimeler çoğunluktadır. Yer yer Arapça-Farsça tamlamalar, Farsça beyitler, Kur’an’dan ayetler ve dualar vardır. Özellikle bu çalışmamızın esasını oluşturan üçüncü makalede Arapça ve Farsça kelime kullanımı çoğunluktadır. Arapça veya Farsça olarak verilen kelimenin metin içerisinde Türkçe karşılığı da verilmiştir. Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere eserin söz varlığı oldukça zengindir.

II. Maden, Bitki ve Hayvan Kökenli Halk İlaçları

Maden, bitki ve hayvan kökenli ilaçlarla yapılan sağaltmalar halkın her an başvurduğu uygulamalardır. Halk hekimliği (folk medicine-geleneksel tıp), halk ilaçları veya koca karı ilaçları olarak adlandırılan bu uygulamalar halkın doktora gidemeyince ya da gitmek istemeyince hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacıyla başvurduğu, Anadolu’da pek çok hastalığın tedavisinde kullanılan işlemlerdir. Bunlardan büyüsel olanlar Anadolu folklorunun temelinde Şamanizmin olduğunun kanıtıdır.

Halk hekimliğinde, ölçülü ve büyü niteliği taşıyan yöntemler birlikte uygulanmaktadır. Halk, tedavide kullandığı bu tür ilaçları genellikle dualarla almakta, böylece daha çok yarar göreceğine inanmaktadır. Burada inanç niteliğindeki maddeler inançla birlikte kullanılmaktadır (Şar 2008; 1176).

İnsanoğlu maden sınıfına giren çeşitli taşları üzerlerinde taşıyıp, suyunu çıkarıp, toz haline getirip, ezip veya şerbet yapıp çıkan suyu içerek, gözüne sürme çekerek, vücudunun herhangi bir yerine sürerek, yıkanarak veya söz konusu madenden yapılmış kap içinde yemek yiyerek şifa bulma yoluna girmiştir.

Dünya kültürleri arasında önemli bir yere sahip olan taşlarla-madenlerle ilgili tarihin en ilkel topluluklarından en gelişmiş topluluklarına kadar inançlar ve âdetler vardır; tapınma, sihir, büyü, dua, tılsım, uğur, ilaç, sağalma, bereket, şifa, adak, yemin, çocuk doğurmak, cinsiyet tayini gibi... Taşlar, Türk kültür ve edebiyatında da, Kutlu Dağ ve Göç Destanı’ndaki gibi layık olduğu önemli yeri almış bulunmaktadır (Acun 2010; 11).⁵

⁵ Taşlarla ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987; Özkan Daşdemir, “18. Yüzyıla Ait Bir Risaleye Göre Mıknatısın Dinsel-Büyüsel ve Tıbbi İşlevleri”, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3/5 2014, s. 54-68; Ali Rıza, “Anadolu’da Sihirli Taşlar”, *Halk Bilgisi Haberleri*, 27, s. 97-98; Mustafa Argunşah, “15. Yüzyılda Yazılmış Tuhfe-i Muradi İsimli Cevhernamede Geçen

Kökeni hayvanlar olan ilaçlar ilk bakışta çok iç açıcı gözükme de şifa bulma uğruna insanoğlu her yolu denemiştir. Bu noktada hayvanların kanını içme veya göze sürme çekme, hayvanın herhangi bir uzvunu üzerlerinde taşıma, beynini koklama, ödünü yeme ve taşıma, dışkısını taşıma, derisine sarılıp uyuma hayvan kökenli ilaçlara örnektir.

Halk ilaçları noktasında maden ve hayvan kökenli ilaçlara nazaran bitki kökenli ilaçlar kolay ulaşılması açısından olsa gerek daha çok tercih edilmiştir. İnsanlar söz konusu bitkileri tütüleyerek, ellerinde tutarak, ezip yiyerek, suyunu çıkarıp içerek, yağını çıkarıp vücutlarına sürerek, kaynatıp içerek şifa bulma yoluna gitmiştir.

III. İnceleme

Çalışmamızda “Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu 4975 numaralı nüsha”, “Topkapı Sarayı Yeni Yazmalar 705 numaralı nüsha” ve “Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Koleksiyonu 522 numaralı nüsha” esas alınmıştır.

Bu çalışma, eserin üçüncü makalesinin birinci bölümünde yer alan maden, bitki ve hayvanların tıbbi açıdan yararları üzerine oluşturulmuştur. Alfabetik sıraya göre oluşturulan bu bölüm, metnin dokusunu bozmadan olduğu gibi alınmış, hemen altına da italik olarak sadeleştirilmiş şekli verilmiştir. Çalışma; maden, bitki ve hayvanların dinsel-büyüsel işlevleri ve tıbbi işlevleri olarak iki ana başlık altında incelenmiştir.

1. Maden, Bitki ve Hayvanların Dinsel-Büyüsel İşlevleri

Bu başlık altında yer alan dinsel-büyüsel işlevler; çeşitli madenler, bitki karışımları ve hayvanların uzuvları ya da organları ile yapılan dinsel-büyüsel uygulamalardır.

Elimizdeki esere göre maden, bitki ve hayvanların dinsel-büyüsel işlevleri altı grupta incelenebilir.

1.1. Büyü, Cin, Şeytan, İç Sıkıntıları, Unutkanlık, Uyku Problemi ve Dost-Düşman İlişkileriyle İlgili Olanlar

“Yebrûh: Bir otdur. Yér altında biter. Ādem gibi gevdesi var, eli ayağı olur, dişili-érkeklü olur. ... ve İskender-i Aşfar bu memāliki bu otuñ havāşşiyıla musahħar kıldı, dér ve kıanķı évde ki bu otı tütüzsel cin ve şeyāfın ol éve girmeye ve ...” [N42b]

(Kankurutan⁶: Bir ottur. Yer altında biter. Adam gibi gövdesi var, eli ayağı olur, dişili-erkekli olur. ... ve İskender-i Asfar bu toprağı bu otun kuvvetiyle ele geçirdi, der ve hangi evde ki bu otu tütüzseler cin ve şeytanlar o eve girmeye ve ...)

“Eger bednüsüň şavaştığı vaktin ibiginen kanın alup ve kendüyi boğazlasalar, kanın alsalar ta‘āma karışdurup eki kişiye yédürseler, aralarına cenk ve huşümet düře.” [N31b]

(Eğer horoz savaşdığı vakit ibiğinden kanın alıp ve kendini öldürseler, kanın alsalar yemeğe karıştırıp iki kişiye yedirseler, aralarına savaş ve kötülük düşe.)

“Kankı ta‘ām kim altın içinde pişe yüregi oynayan kişi anı yese fi’lhāl huş ola ve ...” [N32a]

(Hangi yemek ki altın içinde pişe yüregi oynayan kişi onu yese hemen iyi ola ve ...)

“Eger gammāz karganuň eki gözünü ve baykuřuň eki gözünü eki dostuň arasında ya‘nī ara yerlerinde oda bıraksalar koķusu ekisinin burnına bile girse birbirine gāyet düşmen olalar.” [N37b]

(Eğer fitneci karganın iki gözünü ve baykuşun iki gözünü, iki dostun arasında yani ara yerlerinde ateşe bıraksalar kokusu ikisinin burnuna girse birbirine gayet düşman olalar.)

“Ba‘zılar eyitmişler: Baykuř ödiyle bunuň ödünü karıřdurup eki kiřiye yédürseler birbirine düşmen ola.” [N39a]

(Bazıları söylemişler: Baykuş ödüyle keklidin ödünü karıştırıp iki kişiye yedirseler birbirine düşman ola.)

“Hüdühüd: Alaca ibüge dërler. Eger gözünü bir kişi götürse nesne unutmaya ve unuttuğın yine aña.” [N42a]

(Hüdühüd: Alaca kuşa derler. Eğer gözünü bir kişi götürse bir şey unutmaya ve unuttuğın yine hatırlaya.)

“Hüdühüd: Alaca ibüge dërler. ... Eger řađ kanadın uyur kiřinüň bařı altında kořalar geç uyana.” [N42a]

(Hüdühüd: Alaca kuşa derler. ... Eğer şağ kanadını uyuyan kişinin başı altına koşalar geç uyana.)

⁶ Büyük ve geniş yapraklı, pis kokulu, boyacılıkta kullanılan bitki, kankurutan.

“Hüdhüd: Alaca ibüğe dérlér. ... Ba‘ zılar eyitmiş: Kıanın boğazladıkları vaqtin alsalar dağı gölgede kıurutsalar göze sürme çekseler kıara göre, yazuyı okıya.” [N42a]

(Hüdhüd: Alaca kuşa derler. ... Bazıları söylemiş: Kınını boğazladıkları vakit alsalar ve gölgede kurutsalar göze sürme çekseler kara göre, yazıyı okuya.)

“Eger kıurduñ hayāsını yayan yürüyen âdem götürse hergiz yorulmaya.” [N32b]

(Eğer kurdun hayasını yayan yürüyen adam götürse asla yorulmaya.)

“Keklik ödünü müşgile kıarışdurup götürén kışı ulular gözüne hürmetlü görüne. Ba‘ zılar eyitmişler: Baykuş ödiyle bunuñ ödünü kıarışdurup éki kışıye yédürseler birbirine düşmen ola.” [N39a]

(Keklik ödünü miskle kıarıştırıp götürén kışı ulular gözüne hürmetli görüne. Bazıları söylemişler: Baykuş ödiyle bunun ödünü kıarıştırıp iki kışıye yedürseler birbirine düşman ola.)

1.2. Doğum Kontrolü, Gebelik ve Doğumla İlgili Olanlar

“Âdemüñ dişini gümiş şaħife üzerine yapışdursalar kıanķı ‘avrat kı görse gebe olmaya.” [N25b]

(Adamın dişini gümüş sayfa üzerine yapıştırsalar hangi avrat kı görse gebe olmaya.)

“Eger tavşanuñ zebīlini ‘avrat götürse gebe olmaya.” [N26b]

(Eğer tavşanın gübresini kadın götürse gebe olmaya.)

“Eger tavşanuñ mayısını bir ol-kadar müşgile ve za‘ firānile kıarışdursalar, oğlı kıızı olmayan ‘avrat götürse hām ‘anberile ve dört sā‘ atden yāhūd dört gündén şöñra éri cimā‘ éylese oğlı kıızı ola.” [N26b]

(Eğer tavşanın gübresini bir o kadar miskle ve safranla kıarıştırsalar, ođlu kıızı olmayan kadın götürse işlenmemiş anberle ve dört saatten yahut dört gündén sonra eriyle ilişkiye girse ođlu kıızı ola.)

“Eger ‘avrat oğlan toğururken yılana yapışsa tizcek toğura.” [N26b]

(Eğer kadın oğlan doğururken yılana yapışsa hemen doğura.)

“Eger (dilkünüñ) hāyesin bednūs ödiyle kıarışdurup ‘avrat götürse, yédi gündén şöñra éri cimā‘ étse oğlana kıala, mücerredür.” [N28b]

(Eğer tilkinin hayasını horoz ödüyle karıştırıp kadın götürse, yedi gündenden sonra eriyle ilişkiye girse hamile kala, tecrübe edilmiştir.)

“Eger devenüñ incigi iligini bir béze talı édüp ‘avrat hayızdan şahir olıcağ üç gün götürse, dağı éri cimā‘ éylese şamile ola, mücerredür.” [N29a]

(Eğer devenin kemik iliğini bir beze sürüp kadın aybaşından temizlenince üç gün yanında taşısa ve eriyle ilişkiye girse hamile kala, tecrübe edilmiştir.)

“Dik: Bednūsüñ bir dirhem ödin alup ve bucuđ dirhem dilkünüñ řāyesin alup döđüp karıřdurup yünden fetil düzüp ‘avrat altı gün götürse ve yedinci gün éri cimā‘ étse řamile ola.” [N31a-b]

(Horoz: Horozun bir dirhem ödünü alıp ve yarım dirhem tilkinin hayasını alıp döğüp karıştırıp yünden lamba fitili yapıp kadın altı gün yanında taşısa ve yedinci gün eriyle ilişkiye girse hamile kala.)

“Eger řāyız ‘avrat āyineye bađsa řonuđ ola. Eger būsıtāna girse acı olur. Ve řovan řatına varsa ziyān ola.” [N25b]

(Eğer aybaşı gören kadın aynaya bakarsa donuk ola. Eğer bostana girse acı olur. Ve arı kovanlarına yaklaşırsa bal ziyān olur.)

“řırtlanuñ derisini gebe ‘avrat beline bağlasa oğlanı düşmeye.” [N35b]

(şırtlanın derisini hamile kadın beline bağlarsa oğlanı düşmeye.)

“Oğlanın şoğurmayan ‘avrat şatında řāvusuñ kemügin yakşalar şizecek şoğura.” [N36b]

(Oğlanını doğuramayan kadın yanında, tavus kuşunun kemiğini yakşalar hemen doğura.)

“Fāre: Sıçana derler. ... ve dişini, sıçanuñ ayağını gebe ‘avratlar bağlasalar oğlanın birağa.” [N38a]

(Fare: Sıçana derler. ... ve dişini, sıçanın ayağını hamile kadınlar bağlasalar oğlanını düşüre.)

1.3. İktidarsızlık ve Cinsellikle İlgili Olanlar

“Ve ādemüñ şehvetin igde şeçeğiyle döğüp karışdurup bir ‘avrata yédürseler ol kişiye řāyet muşabbeti ola.” [N25b]

(Ve adamın şehvetini iğde⁷ çiçeğiyle döğüp karıştırıp bir kadına yedirseler o kişiye gayet muhabbeti ola.)

“Eger (dilkünüñ) kıyruğı ucını ér âdem götürse cimâ‘a kıuvveti ola.” [N28b]

(Eğer tilkinin kıyruğunun ucunu er adam götürürse cinsel ilişkide kuvvetli olur.)

“Eger bednūsüñ hāyesini kıarnından çıkardığı vaktin kıanıyla alup yaşduğ altında kıosalar kışinüñ başı ol yaşduğ üzerinde тұrurken cimâ‘ edemeye ve ...” [N31b]

(Eğer horozun hayâsını kıarnından çıkardığı vakit kıanıyla alıp yastık altına kıosalar kışinin başı o yastık üzerinde dururken cinsel ilişkiye giremeye ve ...)

“Eger kırdunüñ ödünü âdem kıaşına sürse sürme çekse ‘avratlar gözine şırın görine, maħbüb ola. Eger ödünü ér âdem uyluğına bağlasa cimâ‘da kıuvvetlü ola. Eger zekere sürseler cimâ‘ étsele kıāyet şafā vére, ‘avrata vara.” [N32b]

(Eğer kırdunüñ ödünü adam kıaşına sürse sürme çekse kıadınlar gözüne güzel görüne, sevgili ola. Eğer ödünü er adam bacağına bağlasa cinsel ilişkide kuvvetli ola. Eğer cinsel organına sürseler cinsel ilişkiye girseler kıāyet sefa vere, kıadına yaklaşa.)

1.4. Saygınlık, İtibar, Azametlik, Büyüklük, Güzellik, Dostluk, Şirinlik ve Sakinlik Gibi Durum ve Davranışlarla İlgili Olanlar

“Eger arslanı yüzdükleri vaktin ékı gözi arasındaki kıerisine yapışan yağı yüzüne sürse, pādışāhlar kıatında hürmetlü ola.” [N26a]

(Eğer arslanı yüzdükleri zaman ékı gözü arasındaki kıerisine yapışan yağı yüzüne sürse pādışāhlar kıatında saygılı ola.)

“... ve her kım kırdunüñ dişini süñüğine bağlasa düşmen gözine kıeybetlü görine.” [N32b]

(... ve her kım kırdunüñ dişini bacağına bağlasa düşman gözüne kıeybetli görüne.)

“Her kım-kı kırdunüñ gözünü ve dişini götürse halka kıeybetlü görine.” [N32b]

⁷ Çalı biçiminde ağaç.

(Her kim ki kurdun gözünü ve dişini yanında taşısa halka heybetli görüne.)

“Ba‘zılar eyitmiş: Şol maķberelerde tārīḥ yazduķları mermeri dögüp un gibi édüp şekerle bir kişiye yédürseler séni ġāyet séve.” [N33a]

(Bazıları söylemiş: Şu mezarlarda tarih yazdıkları mermeri dögüp un gibi edip, şeker ile bir kişiye yedirseler seni gayet seve.)

“Żabb: Kıoca kelere dérler. ... Kim-ki ḥāyesini dögüp eline sürse ulular katında heybetlü ola.” [N36a]

(Kertenkele: Büyük kelere derler. ... Kim ki hayasını dögüp eline sürse ulular katında heybetli ola.)

“Hüdhüd: Alaca ibüge dérler. ... Eger bir kanadın bir kişi kendüde götürse düşmene muzaffer ola. Eger dilini bir kişi kolına baġlasa düşmene muzaffer ola ve cemī‘ ḥalk aña dost ola. Eger yüregini yakıp şekerle karışdurup bir kişiye yédürseler ġāyet muḥıbb ola.” [N42a]

(Hüdhüd⁸: Renkli kuşa derler. ... Eğer bir kanadını bir kişi yanında taşısa düşmana galip gele. Eğer dilini bir kişi koluna baġlasa düşmana galip gele ve bütün halk ona dost ola. Eğer yüregini yakıp şeker ile karıştırıp bir kişiye yedirseler gayet sevgili ola.)

“Yāķut: ... Götüren kişi vebādan emīn ola ve kuvveti ziyāde ola ve ḥalk gözine ḥürmetlü görüne.” [N42b]

(Yakut: ... Taşıyan kişi vebadan koruna ve kuvveti arta ve halk gözüne saygılı görüne.)

“Yebrūḥ: Bir ottur. Yér altında biter. Ādem gibi gevdesi var, eli ayaġı olur, dişili-érkeklü olur. İbn-i Baytār eydür: Kim-ki andan bir pāre alup ban yaġıyla yāḥūd zanbaķ yaġıyla yüzine sürse pādişāḥlar katına varsa sévile ve kim-ki görse anı séve. ... ve kim-ki bir pāresin kendüde götürse her kim aña kaķımış ise kaķıncı géde veyā ḥavāşşını Şeyḥ Ebū ‘Alī Kıānūnı’nda taleb éyle kim anda mufaşşaldur.” [N42b]

(Yebruh⁹: Bir ottur. Yer altında biter. Adam gibi gövdesi var, eli ayaġı var, dişili-erkekli olur. İbn-i Baytar şöyle söyler: Kim ki ondan bir parça alıp ban¹⁰ yaġıyla ya da zanbak yaġıyla yüzüne sürse padişahlar katına varsa sévile ve kim ki görse onu seve. ... ve kim ki bir parçasını yanında taşısa her

⁸ Süleyman peygamberden haber taşıyan kuş.

⁹ Büyük ve geniş yapraklı, pis kokulu, boyacılıkta kullanılan bitki, kankurutan.

¹⁰ Uyuşturucu madde yapımında kullanılan bir tür ağaç, sorgun ağacı.

kim ona sinirlenmiş ise siniri gide veya daha fazla özelliğini Şeyh Ebu Ali Kanunu'nda oku ki orada uzun uzadıya anlatılmıştır.)

“Hüdhüd: Alaca ibüğe dérlér. ... Eger yüregini içinden çıkduğı vaqtin ısıcaqla alup kendüde bağlayup uyusa şunu kim isder düşünde göre.” [N42a]

(Hüdhüd¹: Renkli kuşa derler. ... Eğer yüregini içinden çıktığı zaman sıcağıyla alıp kendinde bağlayıp uyusa neyi isderse rüyasında göre.)

“Keklik ödünü müşgile qarışdurup götüren kişi ulular gözüne hürmetlü görüne. Ba‘zılar eyitmişler: Baykuş ödiyle bunun ödünü qarışdurup éki kişiye yédürseler biribirine düşman ola.” [N39a]

(Keklik ödünü miskle qarıştırıp taşıyan kişi ulular gözüne saygılı görüne. Bazıları söylemişler: Baykuş ödüyle bunun ödünü qarıştırıp iki kişiye yedürseler birbirine düşman olalar.)

1.5. Dinsel-Büyüsel Yolla İyileştirilen Hastalıklarla İlgili Olanlar

“Ve ādemüñ ağrıyup zahmet véren dişini çıkarsalar, uykusı arasında sayuklayan kişinüñ yaşduğı altında qosalar ayruq étmez ola. Ve şol oğlan kim tır-māh ayında toğan göbeğin késicek ol késilén pāreyi zeberced yüzük kaşı arasında qosalar, her kim götürse külunç renci dutmaya.” [N25a-b]

(Ve adamın ağrıyıp acı veren dişini çıkarsalar, uyurken sayıklayan kişinin yastığı altına koysalar artık sayıklamaz ola. Ve şu oğlan ki Haziran ayında doğan göbeğini kesince o kesilen parçayı zeberced² yüzük kaşı arasına koysalar her kim taksa kulunç ağrısı tutmaya.)

“Esed: Arslan dérisi üzerine otursa, bevāsir renci ulaşmaya ve eger varisa emīn ola. ... Eger arslan dişini oğlançuğa bağlasalar hergiz dişleri ağrımaya.” [N26a]

(Esed: Arslan derisi üzerine otursa basur olmaya ve eğer varsa kurtula. ... Eğer arslanın dişini oğlançuğa bağlasalar katiyen dişleri ağrımaya.)

“Eger tavşanuñ dişini ağrıyan dişüñ yanına qosalar, ağrısı sākin ola.” [N26b]

(Eğer tavşanın dişini ağrıyan dişin yanına koysalar ağrısı hafif ola.)

“Eger diri yılanuñ dişini çıkarsa dört günde bir sıtma dutan adam götürse sıtması kıoya.” [N26b]

¹¹ Süleyman peygamberden haber taşıyan kuş.

¹² Zümrütten daha açık yeşil olan ve zümrüt kadar değeri olmayan bir süs taşı.

(Eğer canlı yılanın dişini çıkarsa dört günde bir sıtma tutan adam taşısı sıtması gide.)

“Timsāh: Bir cānavardur, üstin eñegin dépredür. Nıl ırmağında olur. Sağ gözün götürenüñ hergiz sağ gözi ağrımaya ve şol gözün götürenüñ hergiz şol gözi ağrımaya.” [N28a]

(Timsah: Bir canavardır, üst çenesini kıvıldatır. Nil ırmağında yaşar. Sağ gözünü taşıyanın katiyen sağ gözü ağrımaya ve sol gözünü taşıyanın katiyen sol gözü ağrımaya.)

“Eğer dilküyi kaynatsalar ve veca‘-i mefāşıla olanı içine koysalar gāyet fāyide éde.” [N28b]

(Eğer tilkiyi kaynatsalar ve eklem ağırları olan kişiyi içine koysalar gayet iyi ola.)

“Ba‘zılar eyitmiş: Şol uzun çekirgeyi rib‘ sıtması dutan kişiye bağlasalar sıtması kıoya.” [N29b]

(Bazıları söylemişler: Şu uzun çekirgeyi rib sıtması¹³ tutan kişiye bağlasalar sıtması gide.)

“Cuğd: Baykuşu öldiricek bir gözi içerü géder ve bir gözi taşra kıalır. Nitekim şuya bıraksañ biri batar biri batmaz. Ol batanı ādem götürse gāyet uyugañ ola. Batmazın götürse uyumaz ola.” [N29b]

(Baykuş: Baykuşu öldürünce bir gözü içeri gider ve bir gözü dışta kalır. Nitekim suya bıraksan biri batar biri batmaz. O batanı adam götürse gayet çok uyuya. Suya batmayan gözü götürse uyuyamaya.)

“Himār: Eşegüñ ciğerini gérek kıuru gérek yaş, dört günde bir sıtma dutan ādem kendüde götürse sıtması kıoya.” [N30a]

(Eşek: Eşegün ciğerini gerek kıuru gerek yaş olarak dört günde bir sıtma tutan adam yanında taşısı sıtması gide.)

“Eğer eşek sağ ayağı tırnağından bir yüzük düzüp şara‘ dutan kişi götürse hoş ola.” [N30a]

(Eğer eşegün sağ ayak tırnağından bir yüzük yapıp sara tutan kişi götürse iyi ola.)

“Ve (yarasanuñ) başını kēsüp kişi götürse uyumaya.” [N30b]

(Ve yarasanın başını kesip kişi yanında taşısı uyumaya.)

¹³ Bir tür sıtma çeşidi.

“Dulfin: Türkçe toñuz balığına derler. ... ve dişini oğlancuklara bağlasalar çok ağlamaz ola.” [N31b-32a]

(Yunus Balığı: Türkçe domuz balığına derler. ... ve dişini oğlancıklara bağlasalar çok ağlamayalar.)

“... ve her kişi kim kurt derisi üzerine çok otursa külunç dutmaya ve kurduñ gözünü oğlancuklara bağlasalar gecelerde belinlemeye ve kurduñ dişini atun boynuna daqsalar gâyet yürügen ola ve yorulmaya.” [N32b]

(... ve her kişi kim kurt derisi üzerine çok otursa kulunç sıkıntısı çekmeye ve kurdun gözünü oğlancıklara bağlasalar geceleyin uykusunda sıçramaya ve kurdun dişini atın boynuna taksalar gayet iyi yürüye ve yorulmaya.)

“Eger yengecün gözünü âdem kendüde götürse uykusı gède.” [N34a]

(Eğer yengecin gözünü adam yanında taşısa uykusu kaçsın.)

“Eger yengecün gözünü çıkarsalar habbu’l-fârile gece gece çok ağlayan oğlana daqsalar ağlamaz ola ve gözünü rib¹⁴ sıtması dutan âdem götürse hoş ola.” [N34a-b]

(Eğer yengecin gözünü çıkarsalar misk tohumu ile gece gece çok ağlayan oğlana taksalar ağlamaz ola ve gözünü rib sıtması¹⁴ tutan adam götürse iyi ola.)

“Zıfda’: ... Ba’ zılar eyitmiş: Dört günde bir sıtma dutan götürse sıtması koya ve dirile.” [N36a]

(Kurbağa: ... Bazıları söylemişler: Dört günde bir sıtma tutan kişi götürse sıtması gide ve iyileşsün.)

“Eger ‘akrebiñ iğnesini âdem şu dökdüğü yerde göme kosalar işemekde zaħmet çéke. Tā ki ol iğneyi yerden çıkaralar. Tā ki zaħmetile işemeye.” [N37a-b]

(Eğer, akrebin iğnesini adamın idrarını yaptığı yere gömseler işerken sıkıntı çéke. Ta ki o iğneyi yerden çıkaralar. Ta ki sıkıntısız işeye.)

“Mağberelerde olan sıçanun dişini oğlancuklara bağlasalar dişleri muħkem bite.” [N38a]

(Mezarlarda olan sıçanın dişini oğlancıklara bağlasalar dişleri sağlam bite.)

¹⁴ Rib sıtması: Bir çeşit sıtma hastalığı.

“Kelb: İtüñ dişini düşde şayıklayan ādem götüirse şayıklamaz ola. Eger cehār-şenbih gün qara it eşdüği toprakdan alıp sıtma dutan kişiye bağlasalar sıtması qoya. Eger qara itüñ tüyin mařrū‘a bağlasalar sākin ola. ... ve itüñ ciğeri quduz qalayana ēyüdüř, dēmiřlerdüř.” [N39b]

(Köpek: Köpeğin dişini düşünde şayıklayan adam götüirse şayıklamaya. Eğer Çarşamba günü kara köpeğin eştiği topraktan alıp sıtma tutan kişiye bağlasalar sıtması gide. Eğer kara köpeğin tüyünü saralı kişiye bağlasalar sākin ola. ... ve köpeğin ciğeri kuduz olana iyidir, dēmiřlerdir.)

“Kāsni: ... Ğurdād-māh ayınıñ evvelinde bir kişi kāsniyi eline alsa Ay’a karşu ŗurup and içe kim kāsni ve at étini yémeye ayruq diři ağrımaya. Her ayda ēylemek gérekdür.” [N39b]

(Marul: ... Haziran ayının başında bir kişi marulu eline alsa Ay’a karşı durup ant içe ki marul ve at etini yemeye artık dişi ağrımaya. Her ayda yapmak gerektir.)

“Eger kéçinüñ şağalından bir qaç kıl oğlan başı altında qosalar ağlamaz ola. Her kimüñ kim tıhāli olsa kéçi tıhālini oda yakup külünü yése hoş ola ve tüyin dört günde bir sıtma dutana bağlasalar hoş ola.” [N40b]

(Eğer keçinin sakalından bir qaç kıl alıp oğlanın başı altına koysalar ağlamaz ola. Her kimin ki dalak büyümesi olsa keçi dalağını yakıp külünü yese iyi ola ve tüyünü dört günde bir sıtma tutan kişiye bağlasalar iyi ola.)

“Yāqut: ... Götüren kişi vebādan emīn ola ve ...” [N42a-b]

(Yakut: ... Taşıyan kişi vebadan koruna ve ...)

1.6. Hayvanların Yine Hayvanlar Üzerindeki Büyüsel Durumlarıyla İlgili Olanlar

“Żabb: ... Eger ħāyesini atüñ boynına baęlasalar ğāyet yürügen ola.” [N36a]

(Kertenkele: ... Eğer hayasını atın boynuna bağlasalar gayet iyi yürüye.)

“Ba‘zılar eyitmiş: Bednūsüñ öñ dırnağını ve kirpinüñ öñ dırnağını yař zebil içine göme qosalar yétmiř günden şonra çıkarup ħāliř gül yağına koysalar ve ol yağıla elini ve ayağını kim-ki sürüp yağlasa arslan ol kişiye rām ola.” [N31b]

(Bazıları söylemişler: Horozun ön tırnağını ve kirpinin ön tırnağını yaş gübre içine gömseler yetmiş günden sonra çıkarıp saf gül yağına koysalar ve o yağla elini ve ayağını kim ki sürüp yağlasa arslan o kişiye itaat ede.)

“Hüdhüd: ... Eger gögercin yuvasında aşa ҡosalar yāhūd yaqsalar ıağıla gēde. ... Eger kemüginini yaqsalar ol év içinden yılan çeyan çıka gēde.” [N42a]

(Hüdhüd: ... Eğer güvercin yuvasında assalar ya da yaksalar dağılıp gide. ... Eğer kemiğini yaksalar o ev içinden yılan çıyan çıka gide.)

“Şa‘ leb: Dilkünüñ dişini bir kişi elinde dutsa hergiz aña it ürmeye ve ayağını bir ağaca sürseler évüñ bir bucağında ҡosalar bire ҡalmaya, illā anda üşe.” [N28b]

(Tilki: Tilkinin dişini bir kişi elinde tutsa katiyen ona köpek havlamaya ve ayağını bir ağaca sürseler evin bir köşesinde koysalar pire kalmaya, mutlaka oraya toplana.)

“Ba‘ zılar eyitmiş: Eger (dilkünüñ) ödünü ağaca sürseler, évde ҡosalar cemī‘ -i bireler aña üşe. Eger dilkünüñ başını gögercin yuvasına aşa ҡosalar hergiz gögercin ҡalmaya gēde.” [N28b]

(Bazıları söylemişler: Eğer tilkinin ödünü ağaca sürseler, eve koysalar pirelerin hepsi ona toplana. Eğer tilkinin başını güvercin yuvasına assalar katiyen güvercin kalmaya gide.)

“Haffāş: Yarasanuñ başını kēsüp gögercin yuvasında göme ҡosalar ayruķ gētmeye ve çok gögercinler gēle.” [N30b]

(Yarasa: Yarasanın başını kesip güvercin yuvasına gömseler artık gitmeye ve bir sürü güvercin gele.)

“Eger ҡurduñ başını gögercin yuvasına aşa ҡosalar ol yuvaya hergiz kedi girmeye çıkmaya.” [N32b]

(Eğer kurdun başını güvercin yuvasına assalar o yuvaya katiyen kedi girmeye, çıkmaya.)

“Zabu‘ un ‘ Arcā’ un: ... açan dişlerinden bir kişi alup bile götürse aña it ürmeye.” [N35b]

(Sırtlan: ... Ne zaman bir kişi dişlerinden alsa hatta götürse ona köpek havlamaya.)

“Fāre: Sıçana dérler. ... ve sidüğünü almağda hile budur ki anı bir sırça şışeye ҡoyup dağı kediye gösteresin, fī’l-hāl bevl éder, démişler ve ...” [N38a]

(Fare: Sıçana derler. ... ve idrarını almakta hile budur ki onu bir cam şışeye koyup da kediye gösteresin, hemen işeye demişler ve ...)

“Kelb: ... Eger kıara itüñ dilini bir kişi götüirse ayrıık itler aña ürmeye. ... Ba‘zılar eyitmiş: Dārçını döğüp bir päre hamir içine kıoyup ite yédürseler ol it rakř ura ve ...” [N39b]

(Köpek: Eğer kara köpeğın dilini bir kişi taşısa artık köpekler ona havlamaya. ... Bazıları söylemişler: Tarçını döğüp bir parça hamur içine koyup köpeğe yedirseler o köpek dans ede ve ...)

“Beyān kécisinüñ dérisinden şofra olsa içindeki ta‘āma hiç cānavar gelmeye.” [N40b]

(Beyan keçisinin derisinden sofraya olsa içindeki yemeğe hiç canavar gelmeye.)

“Hüdhüd: ... Eger kemüğini yaksalar ol év içinden yılan çeyan çıka gède. ... Eger göğercin yuvasında aşa kıosalar yāhüd yaksalar tağıla gède.” [N42a]

(Hüdhüd: ... Eğer kemiğini yaksalar o ev içinden yılan çıyan çıka gide. ... Eğer güvercin yuvasında assalar ya da yaksalar dağıla gide.)

2. Maden, Bitki ve Hayvanların Tıbbi İşlevleri

Bu başlık altında yer alan tıbbi işlevler yine çeşitli madenler, bitki karışımları ve hayvanların uzuvları ya da organları ile yapılan uygulamalardır. Elimizdeki esere göre maden, bitki ve hayvanların dinsel-büyüsel işlevleri şöyle incelenebilir:

2.1. Ağız Yarası-Ağrısı

“Lisānu’l-Cemel: şükürlüce ota dérler. Yaşını döğseler oğlancıkların ağzı ağrısına sürseler fāyide éde.” [N40a]

(Deve dil¹⁵: şükürlüce ota derler. Tazesini döğseler oğlancıkların ağız ağrısına sürseler faydalı ola.)

2.2. Akrep-Yılan Sokması

“Bā-zehr: şimdiki hālde halk elinde bulunan éki sınıfdır. Biri ma‘denidür, ‘akreb şoşana fāyide éder. ... Hāřşiyyeti budur ki ‘akreb şoşana ve yılan şoşana ve ağıu yéyene ézüp içürseler hoş ola.” [N27a]

(Panzehir: şu anda halk elinde iki çeşittir. Biri madenlerle ilgilidir, akrep sokana fayda eder. ... Özelliğı budur ki akrep sokana ve yılan sokana ve acı yiyene ezip içürseler iyi ola.)

¹⁵ Bir çeşit ot.

“Ḥunfā’yı yarsalar ‘akreb şokduğı yere ursalar ḥalāş éyleye.” [N30b]

(*Yarasayı yarsalar akrebin soktuğı yere yapıştırırsalar kurtula.*)

“Zümürüd: Yeşil taşdur. Üç arpa ağrın yılan şokmuş kişiye içürseler hoş ola.” [N33b]

(*Zümrüt: Yeşil taşdır. Üç arpa ağırlığı zümrüdü yılan sokmuş kişiye içürseler iyi ola.*)

“Zıfda’: ... Yılan yāḥūd ‘akreb şokana yarsalar, ursalar şifā bula.” [N35b]

(*Kurbağa: ... Kurbağayı yarsalar, yılan ya da akrep sokana yapıştırırsalar iyileşe.*)

“Akreb: ‘Akrebi yaksalar géne kendi şokduğı yere ursalar hemān fāyide éde, ... Yarup ursalar daḥı hemān fāyide éde.” [N37a]

(Akrep: Akrebi yaksalar yine kendi soktuğı yere yapıştırırsalar hemen fayda ede, ... Yarup yapıştırırsalar dahi hemen fayda ede.)

“Lūf: Türkçe yılan bıçağı dérler. Gevdeye sürseler yılan şokana ve néreye sürseler ol araya yılan gélmeye.” [N40a]

(*Luf:¹⁶ Türkçe yılan bıçağı derler. Gövdeye sürseler yılan sokana ve nereye sürerlerse oraya yılan gelmeye.*)

2.3. Aksırma

“Aḳ’ aḳ: ... Beynisini gāliba müşgile ḳarışdurup bir kişinüñ burnına dutsalar aḳsırmaḳ duta.” [N37a]

(*Saksağan: ... Beynini miskle karıştırıp bir kişinin burnuna tutsalar aksırmaḳ tuta.*)

2.4. Anne Sütünü Artırma

“Rāziyānenüñ dibini balıla ḳaynadup dāyim şarābın içseler bevli idrār éyleye ve ‘avratuñ südin gétüre ve ...” [N33a]

(*Rezenenin kökünü balla kaynatıp devamlı şarabını içseler idrarı söktüre ve kadının sütünü getire ve ...*)

2.5. Ayılıp-Bayılma

¹⁶ Nemli ve gölgeli yerlerde yetişen, salkım şeklinde meyvaları olan bir bitki.

“Tāvus: Kim-ki tāvusuñ tāze kanın yése divāne ola. Ödi dağı yése hemān böyledür. Eger tāvusuñ ödünü sirkengübinile içi geçmiş kişi yése hoş ola.” [N36b]

(Tavuskuşu: Kim ki tavuskuşunun taze kanını yese āřık ola. Ödünü de yese hemen öyle olur. Eğer tavuskuşunun ödünü bal ve sirkenin karışımından oluşan şerbetle bayılan kişi içse iyi ola.)

2.6. Balgam, İltihap ve Vücut Kurdu

“Eyüsā: Yunān dilince kavv-ı kūzah dەرler, Türkçe şuşam dەرler. Ak olur ve řaru olur. Āsumānı olur. Yégregi āsumānı olandır. ... Semerkandı eydür: Hıltları ve şafrayı ishāl éde.” [N27a]

(Susam: Yunancada ebemkuşağı derler, Türkçe susam derler. Beyaz olur ve sarı olur. Açık mavi olur. İyisi açık mavi olandır. ... Semerkandı¹⁷ söyler: Balgamı ve safrayı dışarı ata.)

“Hıyārřenbe: ... şafrayı ve balgamı ve sevdāyı āsānlıđıla ishāl éder.” [N31a]

(Hint Hıyarı: ... Safrayı, balgamı ve kara safrayı dışarı atar.)

“On beř dirhem hıyārřenbeye buçuđ dirhem mađmüde, otuz dirhem süd çürüđi içseler řafrayı kať éde, ...” [N31a]

(On beş dirhem Hint hıyarına, yarım dirhem sarmaşık, otuz dirhem süd çürüğünü karıştırıp içseler safrayı kese, ...)

“Rāziyānenüñ dibini balıla kaynadup dāyim řarābın içseler... getire ve balgamı tağlil éde ve...” [N33a]

(Rezenenin dibini balla kaynatıp devamlı şarabını içseler... getire ve balgamı dışarı ata ve ...)

“Saķızı çok çeynemek fāyidesi başdaki balgamı gedere ve balgamı su‘ āli def éde ve mi‘ deyi kuvvetlü éde, cigeri pāk éyleye.” [N40b]

(Saķızı çok çiğnemenin faydası, başdaki balgamı giderir ve balgamı, öksürüğü giderir ve mideyi kuvvetli eder, cigeri temizler.)

“Nerces: ... Éki miřkālın içseler aķmā‘-ı bedenden ađlāt-ı galızayı gedere ve şarında olan şurdı kıra.” [N40b]

(Nergis: ... İki miktarını içseler karındaki balgamı ve kurdu götürür.)

¹⁷ Semerkandi, asıl adı şeyh İmam Necibü’d-din Muhammed İbn Alı b. Ömer es-Semerkandı’dır, tıp konulu eserler kaleme almıştır.

“Vaḥşîrek: ... Éki dirhemini bir kişi acıa balıla yése içindeki kırdı çıkara gédere.” [N41b]

(*Solucan Otu: ... İki miktarını bir kişi aç karnına balla yese içindeki kurdu dışarı ata.*)

2.7. Baş Ağrısı

“Eyüsâ: Yunân dilince kıavs-ı kıūzaḥ dérler, Türkçe şuşam dérler. Ak olur ve řaru olur. Āsumânî olur. Yégregi āsumânî olandır. Dögseler, ... ve bařa ursalar bař ağrısının gédere ve ...” [N27a]

(*Susam: Yunancada ebemkuşağı derler, Türkçe susam derler. Beyaz olur ve sarı olur. Açık mavi olur. İyisi açık mavi olandır. Döğseler, ... ve başa sürseler bağ ağrısını gidere ve ...*)

“Bābūnec: Türkçe papadyaya dérler. Ğāyet éyüsi oldur ki büyük ola. Yağın çıkarsalar yél dutana ve bař ağrısına Ğāyet fāyide éder.” [N27b]

(*Papatya: Türkçe papatyaya derler. En iyisi büyük olandır. Yağını çıkarsalar yel ağrısına ve baş ağrısına gayet faydalı olur.*)

“Benefşec: Benefşeyi dögseler, başa ursalar, kıandan ve řafrādan olan baş ağrısının gédere.” [N28a]

(*Menekşe: Menekşeyi döğseler, başa yapıştırsalar, kandan ve safradan olan baş ağrısını gidere.*)

“Kāçan şandalı döğüp gül şuyıyla ve kāfūrıla kıarışdurup bařa sürseler issiden olan bař ağrısının gédere.” [N35b]

(*Ne zaman sandalı¹⁸ döğüp gül suyuyla ve kafurla¹⁹ kıarıştırıp başa sürseler dumandan olan baş ağrısını gidere.*)

“Kātrān: ... ve başa ursalar şovukdan olan baş ağrısının gédere.” [N38b]

(*Katran: ... ve başa sürseler soğuktan meydana gelen baş ağrısını gidere.*)

“Leblāb: şarmaşuk démek olur. Çokdan kıalmış baş ağrısına döğüp ursalar gédere.” [N40a]

(*Sarmaşık: Samaşık derler. Uzun zamandan beri devam eden baş ağrısına bu otu döğüp sürseler gidere.*)

¹⁸ Hindistan’da yetişen akasya türünden sert bir ağaç.

¹⁹ Hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, çok ıtırılı bir madde.

2.8. Bit, Pire ve Sirkeden Korunma

“Ās: Türkçe Mersin ağacına dەرler. Tuħmını yāħūd yaprağını kaynadup saçı yusalar başa sirke düşdügin gédere.” [N26b]

(Mersin Ağacı: Mersin ağacına derler. Tohumunu ya da yaprağını kaynatıp saçı yıkasalar başa düşen sirkeleri gidere.)

“Eger eşegün südüni évde bir yerde dökseler mecmü‘ı pireler anda üşe, cem‘ ola.” [N30a]

(Eğer eşegin sütünü evde bir yere dökseler bütün pireler oraya gele, toplana.)

2.9. Boğaza Sülük Yapışması

“Bir kişinün boğazına sülük yapışsa, tuzlu şuyıla kaçını ezüp ğargara éyleseler düşe.” [N30a]

(Bir kişinin boğazına sülük yapışsa, tuzlu suyla mürekkebi ezip gargara yapsalar, sülük düşe.)

2.10. Böbrek Taşı

“Bābūnec: Türkçe papadyaya dەرler. Ğāyet éyüsi oldur ki büyük ola. ... Bir kişinün böğüreginde taşı olsa, bābūnci kaynadup şuyın alup éki dirhem balıla şerbet édüp içse, ol taşı gédere.” [N27b]

(Papatya: Türkçe papatyaya derler. En iyisi büyük olandır. ... Bir kişinin böbreğinde taşı olsa, papatyayı kaynatıp suyunu alıp iki dirhem balla şerbet yapıp içse, o taşı gidere.)

“Şil: Türkçe ayrık dەرler. Dibiyile kaynatsalar, beş dirhem içseler kavuğdağı taşı gédere ve böğrekdeki taşı daħı gédere.” [N28b]

(Ayrık Otu: Türkçe ayrık derler. Köküyle birlikte kaynatsalar, beş dirhem içseler mesanedeki taşı ve böbrekteki taşı da gidere.)

“Su‘ d: Türkçe topalak dەرler. Böğrekde ve kavuğda taşı olan yése fāyide éde.” [N34b]

(Kulunç Otu: Türkçe topalak derler. Böbrekte ve mesanede taşı olan yese fayda ede.)

2.11. Burun Kanaması

“Caşş: Kireci sirke birle yoğursalar, burnı tomuran kişinün başına ursalar kanın diñdüre.” [N29b]

(*Kireç: Kireci sirkeyle karıştırırsalar, burnu kanayan kişinin başına sürseler kanını dindire.*)

“... kuru mazīyü döğseler burnı tomuran kişinüñ burnına māsüreyile ursalar kanı diñe.” [N37b]

(*Kuru mazıyı döğseler burnu kanayan kişinin burnuna ince uzun boru ile sürseler kanı dine.*)

2.12. Ciğer, Mide ve Bağırsak Hastalıkları, Verem

“Cālınūs eydür: Ben çok tecrube kıldum kim-ki kurduñ cigerini bir mişķāl datlu şarābıla içse cigerde né-ķadar zaħmet varısa gédere, gérek ĥarāretten gérek burüdetden.” [N32a]

(*Calmus²⁰ bildirir: Ben çok tecrübe ettim kim ki kurdun ciğerini bir miktar tatlı şarapla içse ciğerde gerek sıcaktan gerek soğuktan ne kadar zahmeti varsa gidere.*)

“Ĥıyārşenbeyi hindibā şuyıyla ve ‘ineb-i şa‘leb ile ve bāğ sarmaşığı suyuyla şerbet édüp içseler mi‘de ve ciger veremine ve bağırsığda olan vereme ġāyet fāyide éde.” [N31a]

(*Hint hıyarını²¹ hindiba²² suyu, tilki üzümü ve bağ sarmaşığı suyuyla şerbet yapıp içseler mide ve ciğer veremine ve bağırsakta olan vereme gayet fayda ede.*)

“Zi‘b: ... Cālınūs eydür: Ben çok tecrube kıldum kim-ki kurduñ cigerini bir mişķāl datlu şarābıla içse cigerde né-ķadar zaħmet varısa gédere, gérek ĥarāretten gérek burüdetden.” [N32a]

(*Kurt: ... Calmus²³ bildirir: Ben çok tecrübe ettim kim ki kurdun ciğerini bir miktar tatlı şarapla içse ciğerde gerek sıcaktan gerek soğuktan ne kadar zahmeti varsa gidere.*)

“Maşķākī: ... Saķızı çok çéynemek fāyidesi başdaki balğamı gédere ve balğamı, su‘ālī def^c éde ve mi‘deyi kuvvetlü éde, cigeri pāk éyleye.” [N40b]

(*Sakız: ... Sakızı çok çiğnemenin faydası baştaki balgamı giderir ve balgamı, öksürüğü def eder ve midneyi kuvvetli eder, ciğeri temizler.*)

“Demü‘l-aħveyn: Türkçe éki ķardaş kanı dérler. ... ve mi‘de za‘yif olsa içürseler kuvvet bula, ...” [N32a]

²⁰ İslâm tıbbını etkileyen ünlü Grek tabip ve filozofu.

²¹ Hekimlikte kullanılan ağaç, Hint hıyarı.

²² Otsu bir bitki.

²³ İslâm tıbbını etkileyen ünlü Grek tabip ve filozofu.

(Kardeş Kanı: Türkçe iki kardeş kanı derler. ... ve midesi zayıf olan içse kuvvet bula, ...)

2.13. Cilt Hastalıkları

“Ve ādemūñ şehvetin behaķa sürseler gēdere.” [N25b]

(Ve adamın cinsel isteğini behak²⁴ hastasına sürseler gidere.)

“Hıffāř: ... Eger zebilini demregüye sürseler gēdere.” [N30b]

(Yarasa: ... Eğer yarasa dışkısını demregü²⁵ yarasına sürseler gidere.)

“Şifā’da eydür: Toñuzuñ ödünü balıla ve fülfulile karışdurup kel başa sürseler kılı bite ve keli gēde, mücerredür. Ve yağını dōęüp balıla karışdurup beraşa sürseler gēdere.” [N31a]

(Şifa’da²⁶ söylenir: Domuzun ödünü balla ve karabiberle karıştırıp kel başa sürseler kıl bite ve keli gide, tecrübe olunmuştur. Ve yağını dōęüp balla karıştırıp yaraya sürseler iyileştire.)

“Şakāyiku’n-Nu‘mān: Ba‘zılar gelincük çēçegine dērler. Şāhib-i İbn-i Rızvān hikāyet eder: Kimiñ ki beraşı olsa el-‘iyāzu bi’llāh dağı bir kaç gün bu şakāyikuñ tuğmın bir dirhem miķdārı her gün şovuk şuyıla içse, řifā bula.” [N35a]

(Gelincik Çiçegi: Bazılar gelincik çiçegine derler. Sahib-i İbn-i Rıdvān anlatır: Kimin ki yarası olsa Allah’a sığınırım birkaç gün bu gelincik çiçegi tohumunu bir dirhem miktarı her gün soğuk suyla içse şifa bula.)

“Şābūn: Şābūnı bir pāre bēz içine ķosañ ve biraz dōęülmüř tuz ķoysañ dađı ģammām içine uyuz olmuř kiři yāģūd demregü olmuř kiři yāģūd gicik olmuř gevdeyi ovsalar yusalar ģoř ola, ol renci gēde.” [N35b]

(Sabun: Sabunu bir parça bez içine koysan ve biraz dōęülmüř tuz koysan ve hamam içinde uyuz olmuş veya demregü olmuş veya kaşıntı tutmuş gövdeyi ovsalar, yıkasalar iyi ola, o hastalığı gide.)

2.14. Dalak Büyümesi

“Ķoęayı yaķsalar, külünü şol ağzı yanup gēden kişiler dāyim ağzına ekse ģoř ola ve dōęüp şuyın çıkarsalar tıģālī olan kişi yēse gēdere.” [N28a]

²⁴ Deride pul pul beyazlık ve alaca bir renk meydana getiren bir çeşit hastalık.

²⁵ Vücutta oluşan yara, temriye.

²⁶ İbn-i Sina tarafından mantık, matematik, fizik ve metafizik konularında yazılmış on bir ciltlik eser.

(Kogayt²⁷ yaksalar, külünü şu ağzı yanıp giden kişiler devamlı ağzına serpse iyi ola ve döğüp suyunu çıkarsalar, dalağı büyüyen kişi yese gidere.)

“Büssed: Türkçe mercân derler. Şifâ’da eyitmiş: Hâk budur ki, mercân alşıda bir ottur, déñizde biter. Kaçan déñizden çıkısa, havâ doğunsa, katı olur. Gâlib rengi kızıl olur. Döğüp ılıcağ şuyıla içseler tıhâli gédere ve ...” [N28a]

(Mercan: Türkçe mercan derler. Şifâ’da söylemiş: Gerçek budur ki, mercan aslında bir ottur, denizde biter. Ne zaman denizden çıkısa, havayla temas etse sertleşir. Rengi kızıl olur. Döğüp ılık suyla içseler dalak büyümesini gidere ve ...)

“Bebir: Kaşlanuñ ödinden üç dirhem alıp ılıcağ şuyıla karşıdurup içse yarağanı gédere ve tıhâli gédere, Tuñfe-i Nevâzir’de böyledür.” [N28a]

(Kaplan: Kaplanın ödünden üç dirhem alıp ılık suyla karıştırıp içse sarılığı gidere ve dalak büyümesini gidere, Tuñfe-i Nevadir’de böyle söylenmiştir.)

“Tarfâ: İlğun ağacına derler. Andan kaşuğ düzseler dâyim içinden yéseler ve şu içseler tıhâli gédere.” [N36b]

(İlğun Ağacı: İlğun ağacına derler. Ondan kaşık yapsalar devamlı içinde yeseler ve su içseler dalak büyümesini gidere.)

“Her kimüñ kim tıhâli olsa kéçi tıhâlini oda yakup külünü yese hoş ola ve ...” [N40b]

(Her kimin ki dalağı büyüse keçi dalağını ateşte yakıp külünü yese iyi ola ve ...)

2.15. Dalgınlık

“Eger devenüñ ‘arağından, ya‘nî derinden alsañ bir mişkâl yâhüd éki mişkâl alıp biregüye içürseñ lâ-ya‘kıl ola.” [N29a]

(Eğer devenin terinden bir miskal yahut iki miskal alıp bir kişiye içersen dalgın ola.)

2.16. Dişleri Kuvvetlendirme, Diş Ağrısı ve Diş Beyazlatma

“... şâh-tereyi şuyıla kaynadup mażmaza kılsalar diş diblerini berkide.” [N34b]

²⁷ Hasır otu denilen ve hasır örmeye yarayan bir saz.

(... şah-tereyi²⁸ suyla kaynatıp gargara yapsalar diş diplerini sağlamlaştır.)

“Eyüsā: Yunān dilince řavs-ı kũzađ derler, Türkçe řuřam derler. Ađ olur ve řaru olur. Āsumānī olur. Yégregi āsumānī olandır. Dögseler, maźmaza étseleler, diř ađrısın gédere ve ...” [N27a]

(Susam: Yunancada ebemkuşağı derler, Türkçe susam derler. Beyaz olur ve sarı olur. Açık mavi olur. İyisi açık mavi olandır. Dögseler, gargara yapsalar, diş ağrısını gidere ve ...)

“Sām-ı Ebrāř: Büyük şaru kelerdür. ... Eger içi yénmiř diş zağmet vére cigerini vursalar zağmeti sākin ola.” [N34a]

(Sarı kertenkele: Büyük sarı kertenkeledir. ... Eğer çürümüş diş zahmet verse kertenkelenin ciğerini dişe sürseler zahmeti sakın ola.)

“Erneb: Tavřanuñ başın yaqsalar, külünü dişe sürseler, ağarda.” [N26a]

(Tavşan: Tavşanın başını yaksalar, külünü dişe sürseler beyazlata.)

“Şedef-Merce: Mercem kulağı dedükleri dağı bu şedef cinsindendir. Éyüsi oldur ki aç ola, şatlu şuda ola. ... ve oda yağup külünü dişe sürseler ağarda.” [N35b]

(Mercan: Mercem kulağı dedükleri de bu şedef cinsindendir. İyisi odur ki beyaz ola, şatlı şuda ola. ... ve ateşe yakıp külünü dişe sürseler beyazlata.)

2.17. Eklem Ağrıları

“Ve hıyārřenbeyi enīsün şuyıyla bulamaç gibi édüp veca‘-i meşaşıla sürseler fāyide éde, mücerrebdür démiřler.” [N31a]

(Ve Hint hıyarını dostun suyuyla bulamaç gibi yapıp ekrem ağrılarına sürseler fāyda éde, tecrübe edilmiştir derler.)

“Şedef-Merce: Mercem kulağı dedükleri dağı bu şedef cinsindendir. Éyüsi oldur ki aç ola, şatlu şuda ola. Yarsalar étini niķrīs olan ayağa ursalar hoş ola ve ...” [N35b]

(Mercan: Mercem kulağı dedükleri de bu şedef cinsindendir. İyisi odur ki beyaz ola, şatlı şuda ola. Yarsalar etini ağrılı olan ayağa sürseler iyi ola ve ...)

2.18. El-Ayak Titremesi

²⁸ Tıpta kullanılan bir bitki.

“Nimr: Kablan yağıyla eli ayağı ditregen olanın elin ayağın dāyim talī éyleseler hoş ola.” [N41b]

(Kaplan: Kaplan yağıyla eli ayağı titreyen kişinin elini ayağını devamlı sıvasalar iyi ola.)

2.19. Gözde Kıl Bitmesi, Göze Ak düşmesi, Gözden Yaş Gelmesi ve İyi Görmemek

“Ḥaffāş: ... Ve gözde kıl bitse yolsalar daḥı yarasa kanın sürseler ayruḡ bitmeye.” [N30b]

(Yarasa: ... Ve gözde kıl bitse koparsalar ve yarasa kanın sürseler artık bitmeye.)

“Fāre: Sıçana dérler. ... ve kanın gözde biten kıllı yolsalar daḥı dürtseler ayruḡ bitmeye.” [N38a]

(Fare: Sıçana derler. ... ve kanını gözde biten kıllı koparıp sürseler artık bitmeye.)

“Bednūs kanın göze sürme édüp çekseler gözdeki aḡı gédere...” [N31b]

(Horoz kanını göze sürme yapıp çekseler gözdeki beyazı gidere.)

“Duḥān: Benefşenün dütünü ya'nī isini göze çekseler gözden yaş gældüḡin gédere ve könlüḡün isini göze çekseler cirāhatine fāyide éde.” [N32a]

(Duman: Menekşenin dumanını yani isini göze çekseler gözden yaş gelmesini gidere ve gömleḡin isini göze çekseler yarasına fāyda éde.)

“Sulḥefāt: Türkçe baḡa dérler. Ödüni kurutsalar balıla qarışdurup dāyim yaşaran göze sürme édüp çekseler şu gélmez ola.” [N34b]

(Kurbaḡa: Türkçe baḡa derler. Ödünü kurutsalar balla qarıştırıp devamlı yaşaran göze sürme yapıp çekseler su gelmez ola.)

“Uḡāb: Tavşancıla dérler... ve ödünü göze sürme kılsalar göz yeşerdüḡin gédere. [N37a]

(Tavşan: Tavşancıla derler... ve ödünü göze sürme çekseler göz yaşarmasını gidere.)

“Nesr: Kerkes bir büyük aḡ kuşdur. Biñ yaşar. Ödüni şovuk şuyıla yaşaran gözün havāsına talī éyleseler yaşın kése.” [N41b]

(Akbaba: Akbaba bir büyük beyaz kuştur. Çok yaşar. Ödünü soḡuk suyla yaşaran gözün havāsına sürseler yaşını kese.)

“Ḥaṭṭāf: ... Ve göze aķ düşse zebīlini döğüp ékseler ol aķlıđı gédere, mücerrebdür.” [N30a]

(Kırlangıç: ... Ve göze ak düşse kırlangıcın dışkısını ékseler o aķlıđı gidere, tecrübe edilmiştir.)

“Şeyrzaķ: Ba‘zılar yarasa sidüğine demişler ki göze aķ düşmiş olsa anı sürme çekseler gédere.” [N35a]

(Yarasa: Bazılar yarasa idrarına demişler ki göze ak düşmüş olsa onu sürme çekseler gidere.)

“Aķ‘ aķ: řaķřıđana dérler. Yumurdasın sürme çekseler gözdeki ağı gédere.” [N37a]

(Saksağan: Saksağana derler. Yumurtasını göze sürme çekseler gözdeki akı gidere.)

“Ķabḥ: Türkçe keklik dérler. Ödüni érkek kekliğün ödünü ve zebīlini ve delinmedük incüyi bu mecmü‘ını döğseler sürme gibi göze çekseler, gözdeki aķlıđı gédere.” [N39a]

(Keklik: Türkçe keklik derler. Erkek kekliğin ödünü ve dışkısını ve delinmedik inciye bu hepsini döğseler sürme gibi göze çekseler, gözdeki aķlıđı gidere.)

“Ķunfuz: Türkçe kirpi dérler. Eger ödünü mümüla fitil édüp içinde oğlanı olan ‘avrat götüirse oğlanı çıkara ve sürme çekseler gözdeki ağı gédere.” [N39a]

(Kirpi: Türkçe kirpi derler. Eğer ödünü mumla fitil yapıp hamile kadın götüirse oğlanı çıkara ve sürme çekseler gözdeki akı gidere.)

“Lülü: İncüyi döğseler sirkeye ışlanmış yumurda şabın pāk édüp karışdursalar tütüya gibi göze ékseler gözdeki ağı gédere.” [N40a]

(İnci: İnciyi döğseler sirkeyle ışlanmış yumurta kabuğunu temizleyip karıştırsalar sürme gibi göze çekseler gözdeki akı gidere.)

“Verel: Kelerün bir dürlüsidür ki yollarda çok olur, kıyruğı uzun ve başı küçük olur. Zebīlini gözde olan ađa çekseler gédere, mücerrebdür demişler.” [N41b]

(Kertenkele: Kertenkelenin bir çeşididir ki yollarda çok olur, kıyruğu uzun ve başı küçük olur. Dışkısını gözde olan aka çekseler gidere, tecrübe edilmiştir.)

“Rāziyānenūñ dibini ... ve şuyın göze sürme çekseler gāyet göregen ola.” [N33a]

(Rezenenin kökünü ... ve suyunu göze sürme çekseler gayet iyi göre.)

2.20. Gebelik ve Doğum

“Eger şol ‘avrat kim oğlan düşürür olsa ‘akrebi öldürüp budına aşa kosalar ayruğ düşürmez ola.” [N37b]

(Eğer o avrat ki oğlan düşürür olsa akrebi öldürüp bacağına assalar artık düşürmez ola.)

“Ġarab: Türkçe kavak ağacına dérler. Yaş yaprağın alup dögseler şuyın ‘avrat içse oğlan toğurmaya.” [N37b]

(Kavak Ağacı: Türkçe kavak ağacına derler. Yaş yaprağını alıp dögseler suyunu kadın içse oğlan doğurmaya.)

“... koyun sidüğini şu şığırı sidüğüyle karışdurup ‘avratlar içse gebe olmaya.” [N38a]

(... koyun idrarını su şığırı idrarıyla karıştırıp kadınlar içse gebe olmaya.)

“Feres: ... Zebīlini gebe ‘avratuñ altına tütüzseler tüzcek toğura. Eger oğlan içinde ölmüş olsa çıkmasın āsān éde.” [N38b]

(At: ... Dışkısını hamile kadının altına tütüzseler hemen doğura. Eğer oğlan içinde ölmüş olsa çıkmasını kolaylaştır.)

“Fīl: Eger filūñ zebīlini ağaca aşa kosalar yemişi çok ola. Eger balıla karışdurup ‘avrat yése gebe ola.” [N38b]

(Fil: Eğer filin dışkısını ağaca assalar yemişi çok ola. Eğer balla karıştırıp kadın yese hamile ola.)

“Katrān: ... ve zekere sürseler cimā‘ étseler ‘avrat gebe olmaya. Bir éki aylık oğlanı dañı varısa düşüre.” [N38b]

(Katrān: ... ve erkeklik organına sürseler birlikte olsalar kadın hamile olmaya. Bir iki aylık oğlanı da varsa düşüre.)

“Kunfuz: Türkçe kirpi dérler. Eger ödünü mūmla fitil édüp içinde oğlanı olan ‘avrat götürse oğlanı çıkara ve ...” [N39a]

(Kirpi: Türkçe kirpi derler. Eğer ödünü mumla fitil yapıp içinde oğlanı olan kadın götürse oğlanı çıkara ve ...)

“Lāden: ‘Avrat içinde oğlan olsa lāden tütüzseler çıka.” [N40a]

(Çalı: Kadın içinde oğlan olsa çalı tütüzseler çıka.)

“Harmel: Türkçe yüzerlik dەرler. Bir ‘avrat ki oğlan ıoğursa, ayruğ ıoğurmasa üç gün mütevātir üç dirhem yüzerlik içse balıla, oğlı kıızı ola.” [N29b]

(Üzerlik: Türkçe yüzerlik derler. Bir kadın ki oğlan doğursa, başka doğurmasa üç gün -halk arasında söylenilen- üç dirhem balla yüzerlik içse, oğlu kıızı ola.)

“... ér ādemüñ yétmiş yaşına varınca oğlı kıızı olur ve ādemüñ kulağı ardında bir ıamar vardır. Andan ıan alıcağ ayruğ oğlı kıızı olmaz.” [N25b]

(... Erkek adamın yetmiş yaşına varınca oğlu kıızı olur ve adamın kulağı arkasında bir damar vardır. Ondan kan alınca artık oğlu kıızı olmaz.)

“Cemel: ... Eger devenüñ lu‘ ābını ... ‘avratlar götüirse oğlı kıızı olmaya.” [N29a]

(Deve: ... Eğer devenin salyasını ... kadınlar götüirse oğlu kıızı olmaya.)

“Kerefs: Gebe ‘avrat yése ođlanı mařrū‘ ola ve kendüde řehvet-i cimā‘ za‘ yıf ola, dēmişler.” [N39b]

(Kereviz: Hamile kadın yese oğlanı sara ola ve kendinde birleşme isteği zayıf ola, demişler.)

2.21. Hayız Kanı

“Türkçe anduz dەرler. Bir otdur. Dibi yoğun olur ve éyüsi yāđutı’l-levn olur. ... hayz kanı dutulsa idrār éder.” [N33a]

(Türkçe zencefil derler. Bir ottur. Kökü yoğun olur ve iyisi yakut rengi olur. ... hayız kanı tutulsa akıtır.)

“Zeyyān: Türkçe aç yāsemīne dەرler. Yüksek yerlerde bitegen olur. Üç gün döğüp rahimden ıan gelen içse hoş ola.” [N36b]

(Çöl Yasemini: Türkçe beyaz yasemine derler. Yüksek yerlerse biter. Üç gün döğüp rahimden kan gelen içse iyi ola.)

2.22. Hazımsızlık

“Türkçe anduz dەرler. Bir otdur. Dibi yoğun olur ve éyüsi yāđutı’l-levn olur. Riyāhı tağlil éder, ıa‘ āmı hađm éder, ...” [N33a]

(Türkçe zencefil derler. Bir ottur. Kökü yoğun olur ve iyisi yakut rengi olur. Yeli giderir, yemeği hazmeder, ...)

2.23. İdrar Yolları Hastalıkları, İdrar Tutulması ve Altına Kaçırma

“Eger devenüñ kuyruğundan bir kaç kıl alup évde bir ağaca bağlasalar, sivrisinek ol éve girmeye. Eger şol oğlan ki géce géce döşegine işer, anuñ şol budına bağlasalar, döşegine işemez ola.” [N29a]

(Eğer devenin kuyruğundan birkaç kıl alıp evde bir ağaca bağlasalar, sivrisinek o eve girmeye. Eğer o oğlan ki geceleyin döşegine işer, onun sol bacağına bağlasalar döşegine işemeye.)

“Hınzır: ... ve tırnağını yaqsalar külünü balıla qarışdurup döşege işeyen kişiye içürseler hoş ola.” [N30b]

(Domuz: ... ve tırnağını yaksalar külünü balla karıştırıp döşege işeyen kişiye içürseler iyi ola.)

“Raşas: Qalayuñ uvağın balıla şerbet édüp bir kişiye içürseler sidügi dutıla.” [N33a]

(Kalay: Kalayın ufağını balla şerbet yapıp bir kişiye içürseler idrarı tutula.)

“Su‘d: Türkçe topalak derler. Bögrekte ve kavuğda taşı olan yése fâyide éde. Za‘yif meşāneye ve sidügi tırmayana gāyet fâyide vérür.” [N34b]

(Kulunç Otu: Türkçe topalak derler. Böbrekte ve mesanede taşı olan yese fayda ede. Zayıf mesaneye ve idrarı durmayana gayet faydalı olur.)

“Ba‘zılar yarasanuñ zebiline derler kim-ki üç dirhem yése kavuğdağı taşı gédere.” [N35a]

(Bazılar yarasanın dışkısına derler kim ki üç dirhem yese mesanede taşı gidere.)

“Fınduğ ağacından ‘akreb kaçır demişler. Eger ‘akrebi yaqsalar buçuk dırnağ külünden kavuğda taş olana yédürseler taş pāre pāre ola, sidügle bile çıka.” [N37a]

(Fındık ağacından akrep kaçır demişler. Eğer akrebi yaqsalar buçuk tırnak külünden mesanede taş olana yedürseler taş parça parça ola, idrarla bile çıka.)

“Şil: Türkçe ayruğ derler. Dibiyle kaynatsalar, beş dirhem içseler kavuğdağı taşı gédere ve bögrekteki taşı dağı gédere. Ve sidügi dutılana fâyide éde.” [N28b]

(Ayrık Otu: Türkçe ayruğ derler. Köküyle kaynatsalar, beş dirhem içseler mesanede taşı gidere ve böbrekteki taşı da gidere. Ve idrarı tutulana fayda ede.)

“Hacerü’l-Yehūd: Türkçe benı İsrā’il zeytünü derler. Zeytuna beñzer taşdur. Şuya bırağıcak yumşak olur. Noñud miğdārı gül şuyıyla bilgü taşı üzerine sürseler, ézseler, sidügi dutılana yāñud kavuğda taş olana içürseler ğāyet fāyide éde.” [N30a]

(Hacerü’l-Yehud.²⁹ Türkçe beni İsrail zeytini derler. Zeytine benzer taştır. Suyu bırakınca yumuşak olur. Nohut miktarı gül suyuyla bilgü taşı üzerine sürseler, ezseler idrarı tutulana ya da mesanede taş olana içirseler gayet faydalı ola.)

“Hattāf: Karlangucuñ yuvası toprağını şıgır südiyle karışdurup, ğal édüp sekkerile sidügi dutılan ādeme içürseler hoş ola.” [N30a]

(Kırlangıç: Kırlangıcın yuvasının toprağını sıgır sütüyle karıştırıp, şekerle karıştırıp idrarı tutulan adama içirseler iyi ola.)

“Rāziyānenüñ dibini balıla kaynadup dāyim şarābın içseler bevli idrār éyleye ve ...” [N33a]

(Rezenenin kökünü balla kaynatıp devamlı şarabın içseler idrarı akıtı ve ...)

“Türkçe anduz derler. Bir ottur. Dibi yoğun olur ve éyüsü yāñutu’l-levn olur. Riyāñı tañlil éder, ... bevli idrār éder, ğayz kanı dutulsa idrār éder.” [N33a]

(Türkçe zencefil derler. Bir ottur. Kökü yoğun olur ve iyisi yakut rengi olur. Yeli giderir, ... idrarı akıtır, ğayz kanı tutulsa akıtır.)

“Ġazāl: ... ve kılını yağsalar sidügi dutılan kişiyeye içürseler bevli éde ve ...” [N38a]

(Geyik: ... ve kılını yağsalar idrarı tutulan kişiyeye içirseler akıtı ve ...)

2.24. İktidarsızlık-Cinsel Bağlılık

“Eger arslan yağını zekere sürseler ğāyet kıyāma gétüre. Kaçan bir kişi bağılı olsa érkek arslanuñ ödünü nım bir yumurdaya katup yése, ayuñ üç evvelki gününde bağı şeşile ‘avratına vara.” [N26a]

(Eğer arslan yağını erkeklik organına sürseler gayet kıyama getire. Ne zaman bir kişi bağılı erkek arslanın ödünü nim bir yumurtaya katıp yese, ayın üç evvelki gününde bağı açıla avratına vara.)

²⁹ Ben-i İsrail zeytini denilen taş.

“Encere: Türkçe ısrırgan dikenine dérler. Tuħmını dögseler balıla arışdurup zekere alı éyleseler büyük éde ve ma‘ cūna atup yéseler şehveti ziyāde éyleye ve kıyāma gétüre.” [N27a]

(Isırgan Otu: Türkçe ısırgan dikenine derler. Tohumunu dögseler balla arıştırıp erkeklik organına sürseler büyük ede ve macuna katıp yeseler cinsel isteği arttırı ve kıyama gétüre.)

“Şevr: Eger öküzüñ yüregi içinde olan anı ‘avratuñ budına sürseler aşıfte ola, şehveti depreşe.” [N28b]

(Öküz: Eğer öküzüñ yüregi içinde olan kanı kadının bacağına sürseler istekli ola, şehveti depreşe.)

“Hiltit: Türkçe aşnı dérler. Bir pāresini zekere sürseler tızcek kıyāma gétüre ve bir pāresini şırça şışeye oyup üzerine bir pāre zanbağ yağın dökseler üç gün dursa dağı arışdurup zekere sürseler cimā‘ vağtinde ‘avrata varsa gāyet řafā vére.” [N30a]

(Şeytan Teresi: Türkçe zamk derler. Bir parçasını erkeklik organına sürseler hemen kıyama getire ve bir parçasını şışeye koyup üzerine bir parça zanbağ yağını dökseler üç gün dursa ve arıştırıp erkeklik organına sürseler birleşme vaktinde kadına varsa gayet sefa vere.)

“Havāriřin: şoğulcana dérler. ... Eger gölgede urıdup zeyt yağıyla dögseler, zekere sürseler, gāyet büyük éde.” [N30b]

(Solucan: Solucana derler. ... Eğer gölgede kurutup zeytin yağıyla dögseler, erkeklik organına sürseler gayet büyük ede.)

“Dobb: Türkçe ayu dérler. Eger ayu ödünü ādem řađ uyluğına bağlasa cimā‘ a uvvet ziyāde ola.” [N31a]

(Ayı: Türkçe ayı derler. Eğer ayı ödünü adam şağ bacağına bağlasa birleşme esnasında kuvveti arttı.)

“... bednūs anın bir pāre balıla aynadup ér ādem zekerine alı éylese řehveti ziyāde ola ve ‘avrata gāyet řafā vére.” [N31b]

(... horoz kanını bir miktar balla kaynatıp adam erkeklik organına sürse şehveti arttı ve kadına gayet sefa vere.)

“Dücāc: Her kim ara tavuđuñ ödünü zekerine alı éylese cimā‘ da gāyet řafā vére.” [N31b]

(Tavuk: Her kim kara tavuğun ödünü erkeklik organına sürse birleşmede gayet sefa vere.)

“Bir kişiye ‘ illet ırışse cimā‘ dan alsa zernobādı beline bağlasa cimā‘ a avī ola ve şehveti ziyāde ola.” [N33b]

(Bir kişiye hastalık gelse cinsel ilişkiye giremese zencefilı beline bağlasa birleşme kuvvetli ola ve şehveti arta.)

“Eger ādem keler yağını zekere alı ēylese cimā‘ a avī ola.” [N34a]

(Eğer adam kertenkele yağını erkeklik organına sürse cinsel ilişki kuvvetli ola.)

“Saanuruñ gördüği vağtın dutsalar kim evvel bahārdur, uyruğı dibinden ve göbeği evresini alsalar ma‘ cūn ētseler cimā‘ a ğāyet uvvet vére, zekeri ıyāma ğetüre.” [N34b]

(Kum kertenkelesini gözüktüğü zaman tutsalar ki zaman bahardır, kuyruğu dibinden ve göbeği evresini alsalar macun yapsalar birleşmeye ğayet kuvvet vere, erkeklik organını kıyama ğetüre.)

“Uřfūr: Sereye dērler. Evvel bahārda ki cūř ēderler. Őldürüp beynisini alup yumurdayıla ma‘ cūn ēdüp yēseler cimā‘ a ğāyet uvvet vére ve étin yemek dađı hemān eyledür. Eger ol vađtde anın mercimek unıyla arıřdurup zekere sürseler ğāyet řafā vére, hem cimā‘ a uvvet vére. Ődi dađı hemān bu resmiledür.” [N37a]

(Sere: Sereye derler. Evvel baharda ki coşarlar. Öldürüp beynini alıp yumurtayla macun yapıp yeseler cinsel birleşmeye kuvvet vere ve etini yemek de öyledir. Eğer o vakitte kanını mercimek unuyla arıştırıp erkeklik organına sürseler ğayet řefā vere, hem birleşmeye kuvvet vere. Ődü de bu şekildedir.)

“uđn: Panbuğa dērler. Eger ekirdeđini... sürseler ğedere ve öksürüği ğedere. Göğüse fāyide ēde. Zekere sürseler cimā‘ a uvvet vére, şehveti ziyāde ēde.” [N39a]

(Pamuk: Pamuğa derler. Eğer ekirdeğini... sürseler ğidere ve öksürüğü ğidere. Göğüse fāyda ēde. Erkeklik organına sürseler birleşmeye kuvvet vere, şehveti artıra.)

“Lu‘ be: ığdeme dērler, kökiyle yēseler cimā‘ a uvvet vére ve meniği ziyāde ēde.” [N40a]

(ığdem: ığdeme derler, köküyle yeseler cinsel birleşmeye kuvvet vere ve meniği artıra.)

“Müşk: Bir pāre miski kara tavuk ödiyle qarışdurup cimā‘ vaktinde zekere sürseler çok cimā‘ éde ve şehveti ziyāde éde ve gāyet şafā vere.” [N40b]

(Misk: Bir parça miski kara tavuk ödiyle karıştırıp birleşme vaktinde erkeklik organına sürseler çok cinsel birleşmede buluna ve şehveti arta ve gayet sefa vere.)

“Kačan kökinden üç dirhem tāze südile ıslasalar on gün yāhūd bir gün bir gece sonra çıkarup dögseler, balıla zekere talī éyleseler, gāyet kıyāma gétüre, ‘acāyib fi‘ li göstere. Ammā başına sürmemek gérek.” [N41b]

(Ne zaman kökünden üç miktar taze sütle ıslasalar on gün ya da bir gün bir gece sonra çıkarıp dögseler, balla erkeklik organına sürseler gayet kıyama getire, acayip etki göstere. Ama başa sürmemek gerek.)

“Vec: Egiri ma‘cün étseler şöyle kim tıb kitāblarınıñ akrabādlarında terkib vardır. Cimā‘ a gāyet fāyide éde.” [N41b]

(Sarı zambak: Eğiri³⁰ macun yapsalar şöyle ki tıp kitaplarının ilâçbilim bölümlerinde ayrı bir bölüm vardır. Cinsel birleşmeye gayet fayda ede.)

“Verel: Kelerüñ bir dürlüsidür ki yollarda çok olur, kıyruğı uzun ve başı küçük olur... ve yağını bu kelerüñ zekere talī éyleseler büyük éde.” [N41b]

(Kertenkele: Kertenkelenin bir çeşididir ki yollarda çok olur, kıyruğu uzun ve başı küçük olur... ve bu kertenkelenin yağını erkeklik organına sürseler büyük ede.)

“Veşak:Türkçe üşek dérler. Pārsa beñzer cānavardur. Kürki gāyet ıssıdur. Bi’lḥāşiyet cimā‘ a muḫavvīdür.” [N42a]

(Vaşak: Türkçe vaşak derler. Leopara benzer hayvandır. Kürkü gayet sıcak tutar. Özellikle cinsel birleşmeye güç verir.)

2.25. İshal

“Demü’l-aḥveyn: Türkçe éki qardeş kanı dérler. İshāl olan ādeme içürseler içi géçmez ola.” [N32a]

(Kardeşkanı: Türkçe iki kardeşkanı derler. İshal olan adama içürseler bayılmaya.)

³⁰ Karın ağrısına kullanılan bir kök, andız.

“Şandal: Üç dürlü olur. Aқdur ve kızıldur ve şarudur. Aқ şandal қatı şovuқdur. Andan şoңra kızıl şandal ishāl-i demeviye gāyet müfiddür ve ishāl-i şafrāvīye aқ şandal müfiddür.” [N35b]

(Akasya: Üç çeşit olur. Beyazdır, kırmızıdır ve sarıdır. Beyaz akasya oldukça soğuktur. Ondan sonra kızıl akasya kanlı ishale gayet faydalıdır ve sarı ishale beyaz akasya faydalıdır.)

2.26. Kabızlık, Basur ve Gaz Sıkışması

“Benefşec: ... Ve tāze benefşeyi döğseler şuyın şıқup şekklerle karışdurup şol kişi içse kim maқ‘ adı çıkar, hoş ola.” [N28a]

(Menekşe: ... Ve taze menekşeyi döğseler suyunu sıkıp şekerle karıştırıp o kişi içse ki basuru çıkar ve iyileşir.)

“Kışrı’r-Rommān: Ekşi enār қabın ol miқdār māzūyıla döğseler dağı sirke birle қaynadup dağı biber қadarı uvaқ һablار düzseler, on yedi dānesin yēseler ishāl éde ve zorı olana fāyide éde ve enār қabın balıla karışdurup maқ‘ ada sürseler қan gēldüğün gēdere.” [N39a]

(Nar kabuğı: Ekşi nar kabuğunu o miktar mazıyla döğseler ve sirkeyle kaynatıp biber kadar ufak haplar yapsalar, on yedi tanesini yeseler ishal eder ve sıkıntısı olana fayda eder ve nar kabuğunu balla karıştırıp basurlu yere sürseler kan gelmesini giderir.)

“Hunfesā’: ... Ve dağı şol bevāsir kim maқ‘ ad içinde ve kenārda olur, bir kaç kez sürseler gāyet fāyide éde.” [N30b]

(Bok Böceğı: ... Ve şu basurlar ki makad içinde ve kenarında olur, birkaç kez sürseler gayet fayda ede.)

“İlgün aғacını üç dört kez tütüzseler şol bevāsir kim taşradur, gēdere.” [N36b]

(İlgün aғacını üç dört kez tütüzseler şu basurlar ki dıştadır gidere.)

“... miski içseler bağırsaқdağı yēli gēdere ve maқ‘ adda zāhir olan bevāsire tāli éyleseler gēdere ve ...” [N40b]

(... miski içseler bağırsaktaki gazı gidere ve makatda olan basurlara sürseler gidere ve ...)

“Veşak: Türkçe üşek dérler. Pārsa beñzer cānavardur. Kürki gāyet ıssıdur. ... Dāyim anı gēyene bevāsir renci ulaşmaya.” [N42a]

(Vaşak: Türkçe vaşak derler. Leopara benzer hayvandır. Kürkü gayet sıcak tutar. ... Onu devamlı giyene basur sıkıntısı ulaşmaya.)

2.27. Kaşıntı-Uyuz

“Kaçan şāh-tereyi dögüp şuyun alsalar, kınayıla qarışdurup hammām içinde uyuz ve giciyiğe sürseler gédere.” [N34b]

(Ne zaman şah-tereyi³¹ dögüp suyun alsalar, kınayla karıştırıp hamam içinde uyuz kişiye ve kaşıntı tutmuş kişiye sürseler gédere.)

“Şābūn: Şābūnı bir pāre bēz içine kosañ ve biraz dögülmüş tuz koysañ dañı hammām içine uyuz olmuş kişi yāñūd demregü olmuş kişi yāñūd gicik olmuş gevdeyi ovsalar yusalar hoş ola, ol renci gēde.” [N35b]

(Sabun: Sabunu bir parça bez içine koysan ve biraz dögülmüş tuz koysan ve hamam içinde uyuz olmuş veya demregü olmuş veya kaşıntı tutmuş gövdeyi ovsalar, yıkasalar iyi ola, o hastalığı gide.)

2.28. Kellik -Saç Dökülmesi ve Saç-Sakal Kuvvetlendirme

“Şifā’da eydür: Toñuzuñ ödünü balıla ve fülfulile qarışdurup kel başa sürseler kıl bite ve keli gēde, mücerredür.” [N30b]

(Şifa’da söylenir: Domuzun ödünü balla ve karabiberle karıştırıp kel başa sürseler kıl bite ve keli gide, tecrübe edilmiştir.)

“Zalfu’l-Ma’z: Kéçinüñ tırnağına dérler. Yaksalar kül éyleseler külünü keler küline katup dā’ü’ş-şā’ lebe sürseler kıl bitüre, fāyide éde.” [N36b]

(Keçi Tırnağı: Keçinin tırnağına derler. Yaksalar kül olsa, külünü kertenkele küline katıp saç, sakal dökülen yere sürseler kıl bitire, fayda ede.)

“Kaṭā: Meşhūr kuşdur. Kanın dā’i’ş-şā’ lebe sürseler tizcek kıl bitüre.” [N39a]

(Bağırtlak Kuşu: Meşhur kuştur. Kanını saç, sakal dökülen yere sürseler hemen kıl bitire.)

“Ās: Türkçe Mersin ağacına dérler. Tuñmını yāñūd yaprağını kaynadup saçı yusalar uzun ede.” [N26b]

(Mersin Ağacı: Mersin ağacına derler. Tohumunu veya yaprağını kaynatıp saçı yıkasalar uzata.)

“Eger eşek beynisini zeyt yağıyla qarışdurup başa ursalar saçı çok bitüre ve kara éde.” [N30a]

(Eğer eşek beynini zetin yağıyla karıştırıp başa sürseler saç çok bitire ve kararta.)

³¹ Tıpta kullanılan bir bitki.

“Sām-ı Ebrās: Büyük şaru kelerdür. Kaçan gölgede şurudup dağı zeyt yağıyla şarışdurup kel başa sürseler kıl bitüre ve köse kişi bir kaç kez isti‘ māl éylese şakalı bite.” [N34a]

(Kertenkele: Büyük sarı kertenkeledir. Ne zaman gölgede kurutup ve zeytin yağıyla karıştırıp kel başa sürseler kıl bitire ve köse kişi birkaç kez kullansa sakalı biter.)

2.29. Kırık-Çıkık ve Ezilmeler

“Türāb-ı Şaydā: Şām vilāyetinde çok olur. Şaydā derler bir yerde, bir mağāradan çıkarmış. Bir miřkālın döğüp nīm bir yumurda ile kemügi şınan ādeme yāhūd kemügi yerinden çıkmış ādeme içürseler tizcek hoş ola.” [N28b]

(Sayda Toprağı: Şam vilayetinde çok olur. Sayda derler bir yerde bir mağāradan çıkarmış. Bir miktarın döğüp bir yumurta ile kemiği kırılan adama yahut kemiği yerinden çıkmış adama içirseler hemen iyi ola.)

“Ve kireci zeyt yağıyla karışdurup şınan süñüğe yaķu éyleseler ğāyet fāyide éyleye.” [N29b]

(Ve kireci zeytinyağıyla karıştırıp kırılan kemiğe yakı yapsalar gayet fayda ede.)

2.30. Kuduz

“Hınzır:Toñuz ödünü şuduz şalayan kişiye içürseler şıhhat bula.” [N30b]

(Domuz: Domuz ödünü kuduz olan kişiye içirseler sıhhat bula.)

“Sereřān: Tatlı şuda olan yengeci yakıp külünü gönlüğe ve şekkerile karışdurup şuduz şalayan yere ursalar fāyide éde, şudurmaya.” [N34a]

(Yengeç: Tatlı şuda olan yengeci yakıp külünü şekerle karıştırıp gömlekle kuduz ısırın yere yapıştırsalar fayda ede, kudurmaya.)

“İtüñ ciğeri şuduz şalayana éyüdü, demişlerdür.” [N39b]

(Köpeğin ciğeri kuduz olana iyidir, demişlerdir.)

2.31. Kulak Ağrısı

“Hunfesā’: Toñuzlan şurdını zeyt yağı içinde şaynadup şulağa tamzursalar řulaķ ağrısın gedere.” [N30b]

(Bok Böceği: Bok böceğini zeytinyağı içinde kaynatıp kulağa damlatsalar kulak ağrısını gidere.)

“Ġazāl: Géyigüñ boynuzını oda yaqsalar okusından yılan ve eyan ve bākī ziyān éder, cānavarlar aa... ve ödünü arıyan ulaa amzursalar arısı géde.” [N38a]

(Geyik: Geyiin boynuzunu ateşte yaksalar kokusundan yılan ve ıyan ve geri kalan hepsi ziyān eder, canavarlar aa... ve ödünü arıyan kulaa damlatsalar arısı gide.)

“Eger atıñ ya zebīlini ıqsalar uyın arıyan ulaa oysalar ho ola.” [N38b]

(Eer atın ya dısını sıksalar ve suyunu arıyan kulaa koysalar iyi ola.)

“Mercimek adar miski acı bādem yaıyla ve sūsen yaıyla ulaa amzur salar ula arısın gédere.” [N40b]

(Mercimek kadar miski acı badem yaıyla ve susam yaıyla kulaa damlatsalar kulak arısını gidere.)

2.32. Kulun Tutması

“Cud: Bayuı öldiricek bir gözi ierü géder ve bir gözi ara alur. Nitekim uya bıraksan biri batar biri batmaz. ... ve bayuuñ yūregini ve cierini aynadup, uyunu bir kiiye iirseler, atı ulun duta.” [N29b]

(Bayu: Bayuı öldürünce bir gözü ieri girer bir gözü dıarı ıkar. Nitekim suya bıraksan biri batar biri batmaz... ve bayuun yūregini ve cierini kaynatıp suyunu bir kiiye iirseler sert kulun tuta.)

“Bābūnec: Tūrke papadyaya dérler. Ġāyet éyūsi oldur ki büyük ola. Yaın ıarsalar yél dutana ve ba arısına Ġāyet fāyide éder.” [N27b]

(Papatya: Tūrke papatyaya derler. Gayet iyisi odur ki büyük ola. Yaını ıarsalar yel tutana ve ba arısına gayet fāyda ede.)

“Eger bir kiiyi ulun dutsa urduñ a üzerinde bulunan zebīlini yédürseler fi’l-hāl ho ola.” [N32b]

(Eer bir kiiyi kulun tutsa kurdun a üzerinde bulunan dısını yedirseler hemen iyi ola.)

“Eger yābān sıanınuñ yaını yél dutan yere sūrseler gédere.” [N38a]

(Eer yaban sıanının yaını yel tutan yere sūrseler gidere.)

“Maakī: ah-dāne saızı dōgūp éki ol-adar ekker atup dāyim yéyen kiiye ulun renc érimeye.” [N40b]

(Sakız: Şah-dane sakızını döğüp iki o kadar şeker katıp devamlı yiyen kişiye kulunç ağrısı erişmeye.)

2.33. Öksürük

“Eyüsā: Yunān dilince kavş-ı kûzah dēler, Türkçe şuşam dēler. Ak olur ve şaru olur. Āsumānī olur. Yēgregi āsumānī olandır... ve üç dirhem bal şerbetine karışdurup içseler, su‘ āli gēdere.” [N27a]

(Susam: Yunancada ebemkuşağı derler, Türkçe susam derler. Beyaz olur ve sarı olur. Açık mavi olur. İyisi açık mavi olandır... ve üç miktar bal şerbetine karıştırıp içseler öksürüğü gidere.)

“Kıtn: Panbuğa dēler. Eger çekirdeğini ekistere başup yağın çıkarsalar... ve öksürüğü gēdere. Göğüse fāyide ēde.” [N38b]

(Pamuk: Pamuğa derler. Eger çekirdeğini ekistere³² basıp yağın çıkarsalar... ve öksürüğü gidere. Göğüse fayda ēde.)

2.34. Örümcek, Böcek, Sinek, Fare ve Karıncalardan Korunma

“Eger öküzün zebilini örümcek çok olduğı yerde yaqsalar tağıla gēde ve sivrisinek dağı kaça kalmaya.” [N29a]

(Eger öküzün dışkısını örümceğin çok olduğı yerde yaksalar dağıla gide ve sivrisinek de kaça kalmaya.)

“Eger baykuşun zebilini oda bıraksalar, ol arada aru kalmaya, kaça gēde.” [N29b]

(Eger baykuşun dışkısını ateşe atsalar, o arada arı kalmaya kaçıp gide.)

“Eger devenün kıyruğundan bir kaç kıl alup ēvde bir ağaca bağlasalar, sivrisinek ol ēve girmeye.” [N29a]

(Eger devenin kıyruğundan birkaç kıl alıp evde bir ağaca bağlasalar, sivrisinek o eve girmeye.)

“Eger ‘akrebi oda bıraksalar ol yörede ‘akreb kalmaya kaça.” [N37b]

(Eger akrebi ateşe bıraksalar o yörede akrep kalmaya kaça.)

“Ġazāl: Géyigün boynuzını oda yaqsalar kıkusundan yılan ve çeyan ve bāki ziyān ēder, cānavarlar kaça.” [N38a]

(Geyik: Geyiğin boynuzunu ateşte yaksalar kokusundan yılan ve çıyan ve geri kalan hepsi ziyān ēde, canavarlar kaça.)

³² Kurumuş hamuru ve hamur bulaşığını teknedeki kazımaya yarayan aygıt.

“Devenüñ incügi kemüginini dögseler, şuya qarışdurup dağı sıçan inine dökseler, sıçanlar tağıla, kaçā.”

(Devenin incigi kemiğini dögseler, suya karıştırıp ve sıçan yuvasına dökseler sıçankar dağıla kaçā.)

“Zernobād: Bir otdur. Dadı ve rengi zencebîle beñzer. Évde tütsi éyleseler karınca ol évden kaçā.” [N33b]

(Zencefil: Bir otdur. Tadı ve rengi zencefile benzer. Evde tütsü yapsalar karınca o evden kaçā.)

“Zıbağ: Noğtalu zā’nuñ esresiyle ve ardınca hemzeyile jıveye dérler évde tütsi éyleseler, tütününden yılan ve bāki haşerat ve hem hevāmm kaçā géde, ol évde qalmaya, dedi.” [N33b]

(Cıva: Noktalı za’nın esresiyle ve ardınca hemzeyle cıvaya derler, evde tütsü yapsalar, tütününden yılan ve bütün haşerat ve böcekler kaçā gide, o evde kalmaya dedi.)

“Zeytün: Zeytünüñ şuyına etmek ıslasalar dağı sıçana vérseler yése öldüre.” [N33b]

(Zeytin: Zeytinin suyuna ekmek ıslasalar ve sıçana verseler yese, öldüre.)

2.35. Rahim Ağzını Sıkılaştırma

“Afs: Māzūya dérler. İşladup kaynadup kırt şuyıyla qarışdurup ‘avratlar götürse ferci gāyet taracuğ éde ve hem rāyihasını hūb éde. [N37b]

(Mazi: Maziya derler. Islatıp kaynatıp kurt suyuyla karıştırıp kadınlar götürse vajinayı gayet daracık ede ve hem kokusunu güzel ede.)

“Kerm Dāne: Bir ‘avrat kerm dāneyi döğüp berāber kıruğıla béze bağlayup fercine kıoysa gāyet taracuğ ve ıssı éyleye.” [N39b]

(Üzüm Çubuğı: Bir kadın üzüm çubuğunu döğüp kuru bir beze bağlayıp vajinasına kıoysa gayet dar ede ve sıcak eyleye.)

2.36. Saç-Sakal Siyahlaştırma

“Ās: Türkçe Mersin ağacına dérler. Tuħmını yāhūd yaprağını kaynadup saçı yusalar gāyet kıara éde.” [N26b]

(Mersin Ağacı: Mersin ağacına derler. Tohumunu veya yaprağını kaynatıp saçı yıkasalar gayet kıara ede.)

“Eger devenüñ ödüni bir pāre şebb-i Yemenī ile döğüp qarışdurup başa ursalar, saçı ve şakalı gāyet kara éde.” [N29a]

(Eğer devenin ödünü bir parça Yemen şapı ile döğüp karıştırıp başa sürseler saçı ve sakalı gayet kara ede.)

“Eger eşek beynisini zeyt yağıyla qarışdurup başa ursalar saçı çok bitüre ve kara éde.” [N30a]

(Eğer eşek beynini zeytinyağıyla karıştırıp başa sürseler saçı çok bitire ve kara ede.)

“Ayunuñ içi yağını qarğanuñ içi yağıyla qarışdurup şakalda aķ kıl çıkduğı yere sürseler kara éyleye, ağartmaya.” [N31a]

(Ayının iç yağını karganın iç yağıyla karıştırıp sakalda beyaz kıl çıkan yere sürseler kara ede, ağartmaya.)

“Ehlilec: Kitāb-ı Şifā’da eydür: Kim-ki ehlilec-i kābilinüñ çekirdeğini çıkarup ağzında dutsa hattā ki ériye dağı yuda. Günde bir kěz bunu ‘ādet edinse, idmān éylese, géç kıocala, şakalı dağı géç ağara.” [N27a]

(Ehlilec.³³ Kitab-ı Şifa’da söylenir: Kim ki helilenin çekirdeğini çıkarıp ağzında tutsa hatta eriye ve yutsa. Günde bir kez bunu adet edinse, alışkanlık haline getirse geç yaşlana, sakalı geç ağara.)

“Eger qarlangucuñ beynisini bir dāne müşgile ve zübde-i hālīş ile başa ve şakala ursalar géç ağara.” [N30b]

(Eğer kırlangıcın beynini bir tane miskile ve öz parçası ile başa ve sakala sürseler geç ağara.)

“Çok tecrube étdüm, demiş ve bu şakāyikuñ bir batmanın alup, buçuķ batman yaş kıoz kabıyla döğüp, şuyın şıķup, şırça cāma kıoyup, ıssı mezbeledé göme kıosalar, éki haftadan sonra kııarsalar, şaca ve şakala sürseler, gāyet kara éde.” [N35a]

(Çok tecrübe ettim, demiş ve bu çiçeğin bir ölçüsünü alıp yarım ölçü yaş ceviz kabuğuyla döğüp suyunu sıkıp cama kıoyup sıcak çöplükte gömseler, iki haftadan sonra kııarsalar, şaca ve sakala sürseler gayet kara ede.)

“Zıfda’: Türkçe kıurbağa dérler. ... Eger bir şışeye kıoysalar üzerine zanbaķ yağın kıoysalar, tamām kıurbağa hāl olunca dursa, sonra kııarsalar kıankı yere kıi sürseler kıılı ağarda.” [N36a]

³³ Tohumları tıpta kullanılan bir bitki.

(Kurbağa: Türkçe kurbağa derler. ... Eğer bir şişeye koyup üzerine zanbak yağını döküp kurbağa tamamen çürüyene kadar dursa, sonra çıkarsalar hangi yere sürerlerse o kılı ağarda.)

“Zeyyān: Türkçe aq yāsemīne dērler. Yüksek yerlerde bitegen olur. ... Her günde bir ve kıyye ve kırusın dögseler kıra kıla éküp ursalar ağarda.” [N36b]

(Çöl Yasemini: Türkçe beyaz yasemine derler. Yüksek yerlerde biter. Her gün bir okka kurusunu dögseler siyah kıla ekip sürseler ağarta.)

“Ġurāb:Karganuñ ödünü şaça ve şakala sürseler kıılın kıra éde.” [N37b]

(Karga: Karganın ödünü şaça ve sakala sürseler kıılını kararta.)

2.37. Sağırılık

“Timsāhuñ étini aruq kışı yése tızcek semiz ola. Yağını éritseler, sehel éşiden kılağa tamzursalar açıla, éşidür ola.” [N28a]

(Timsahın etini zayıf kışı yese hemen şişmanlaya. Yağını eritip az işiten kılağa damlatsalar açıla, işite.)

“Dulfīn: Türkçe toñuz balıgına dērler. Yağını bir pāre hanzalıla çölmek içinde kıaynadup éşitmez kılağa tamzursalar éşidür ola ve ...” [N32a]

(Yunus Balığı: Türkçe domuz balıgına derler. Yağını bir parça hanzalla³⁴ çömllek içinde kıaynatıp işitmez kılağa damlatsalar işite ve ...)

“Ma‘z:‘Ayn-ı mühmele birle kéçiye dērler. Kim-ki kéçinüñ ödünü éşitmez kılağa dāyim tamzursa éşidür ola.” [N40b]

(Keçi: Noktasız ayınla keçiye derler. Kim ki keçinin ödünü işitmez kılağa devamlı damlatsa işitir ola.)

“Yağın éridüp ısıcaqla dāyim kılağa kıoysalar éşitgen ola.” [N41b]

(Yağını eritip sıcak olarak devamlı kılağa kıoysalar işitgen ola.)

2.38. Sara, Sarılık ve Sıtma

“Her kim zümürüdden yüzük édinüp dakınsa aña şara‘ hasteligi érişmeye.” [N33b]

(Her kim zümürütten yüzük yapıp takarsa sara hastalığı ona yaklaşmaya.)

³⁴ Ebücehil karpuzu da denilen, portakal büyüklüğünde meyvası olan, çok acı bir bitki.

“Bebir: Kāplanuñ ödünden üç dirhem alup ılıcağ şuyıla karşıdurup içse yaraқанı gédere ve tıhāli gédere, Tuħfe-i Nevāzır’de böyledür.” [N28a]

(Kāplan: Kāplanın ödünden üç dirhem alıp ılık suyla karıştırıp içse sarılığı ve dalak büyümesini gidere, Tuħfe-i Nevadir’de böyle söylenmiştir.)

“On beř dirhem hıyārşenbeye bucuğ dirhem maħmüde, otuz dirhem süd cürüğü içseler safrāyı kať‘ éde, sıtmayı gédere.” [N31a]

(On beş dirhem Hint hıyarına bucuğ dirhem sarmaşık, otuz dirhem süd cürüğü katıp üçseler safrayı yok ede, sıtmayı iyileştire.)

“Zi’b: Kırduñ ödünü çokdan sıtma dutan kişi balıla bir dırnağ miğdārınca içse sıtması kıoya.” [N32a]

(Kurt: Çok önceden sıtma tutan kişi kurdun ödünü balla karıştırıp bir tırnağ miktarınca içse sıtması gide.)

2.39. Sivilce, His, Sigil ve Çıban

“Kııtın: Panbuğa dérer. Eger çekirdeğini ekistere başıp yağın çıkarsalar yüzde olan cigide ve sise sürseler gédere.” [N38b]

(Pamuk: Pamuğa derler. Eğer çekirdeğini ekistere başıp yağını çıkarsalar yüzde olan sivilce ve sise sürseler gidere.)

“Nimr: Kāblan yağıyla eli ayağı ditregen olanuñ elin ayağın dāyim talı éyleseler hoş ola ve kıanın yüzdeki sise sürseler kıuruyunca durup dağı silseler gédere. Arestotālis Kıtāb-ı Hayvān’da böyle démiř.” [N41b]

(Kāplan: Kāplan yağıyla eli ayağı titreyen kışinin elini ayağını devamlı sürseler iyi ola ve kıanın yüzdeki sise sürseler kıuruyana kadar dursa ve silseler gidere. Arestotalis Kıtāb-ı Hayvan’da böyle démiř.)

“Eger devenüñ yaş zebilini sigile ursalar gédere.” [N29a]

(Eğer devenin yaş dışkısını siğile sürseler gidere.)

“Cevād: Çekirge kim kıanadı olmaz, ayaklarını döğüp sigile ursalar gédere.” [N29a]

(Çekirge: Çekirge ki kıanadı olmaz, ayaklarını göğüp siğile sürseler gidere.)

“Şüniz: Çörek otına dérer. Hāzret-i Risālet ‘aleyhi efzala’ş-řalavāt buyurmişdur ki cemī‘ şovukdan olan rence bu şüniz ki bir adı ħabb-ı sevdādur. Cemī‘ derde dermāndur. İllā ölüme dégül. Kıaçan bu kıara çörek otın yağup bir fetil düzseler dağı sigile déğüreler, fi’l-ħāl kıopara.” [N35a]

(Çörek otu: Çörek otuna derler. Hazret-i Risalet aleyhi efzala's-salavat buyurmuştur ki bütün soğuktan olan hastalığa bu çörek otu ki bir adı sevda tohumudur. Bütün derde dermandır. Sadece ölüme değil. Ne zaman bu kara çörek otunu yakıp bir fitil yapsalar ve sigile değdirsele hemen kopara.)

“Fāre: Sıçana dەرler. Қanın sigile sürseler гедере.” [N38a]

(Fare: Sıçana derler. Kanını sigile sürseler gidere.)

“Milh: Tuzı dөгүp balıla ve zeytile қarıшdurup sigile ursalar гедере. Yāhūd tuzı dөгүp söğüt ağacı kömürіyle zeyt yağıyla қarıшdurup bir kaç kез hāmmāndan çıkıcaқ sigile sürseler гедере.” [N41a]

(Tuz: Tuzu dөгүp balla ve zeytinle қarıшtırıp sigile sürseler gidere. Yahut tuzu dөгүp söğüt ağacı kömürіyle zeytinyağıyla қarıшtırıp hamamdan çıkınca birkaç kez sigile sürseler gidere.)

“Ruḥām: Türkçe mermer dөmek olur. Bir kişide çok çıban olsa her gün bir mişқāl mermer dөгүp balıla ma'cūn édүp yeşe üç güne-dek çıbandan emīn ola.” [N33a]

(Mermer: Türkçe mermer demektir. Bir kişide çok çıban olsa her gün bir miktar mermeri dөгүp balla macun yapıp yese üç güne kadar çıbandan emin ola.)

“Uḳāb: Tavşancıla dەرler. Zebīlini yüzdeki sise ve sivilcelere ḫālī eyleseler гедере ve ödünü göze sürme қılsalar göz yeşerdüğün гедере.” [N37a]

(Tavşan: Yırtıcı kuşa derler. Dışkısını yüzdeki sise ve sivilcelere sürseler gidere ve ödünü göze sürme çekseler göz yaşarmasını gidere.)

“Fāre: Sıçana dەرler. Қanın sigile sürseler гедере ve қanın gözde biten қılı yolsalar daḫı dürtсeler ayrıқ bitmeye, sidüğini behақа sürseler гедере.” [N38a]

(Fare: Sıçana derler. Kanını sigile sürseler gidere ve kanını gözde biten kılı koparıp sürseler artık bitmeye, idrarını vücutta çıkan lekelerе sürseler gidere.)

2.40. Soğуға Maruz Kalma-Donma

“Eger öküzün zebīlini қaynadup şovуқ еşer étmiş ayağa ve bāḳī endāma ursalar ḫoş ola.” [N29a]

(Eğer öküzün dışkısını kaynatıp soğuk etki etmiş ayağa ve bütün vücuda sürseler iyi ola.)

2.41. Sülük Yapışması

“Boğaza sülük yapışsa ılgun ağacı yaprağın tütüzseler düşüre.” [N36b]

(Boğaza sülük yapışsa ılgın ağacının yaprağını tütüzseler sülüğü düşüre.)

2.42. Tüylenme

“Şedef-Merce: Mercem kulağı dedükleri dağı bu şedef cinsindendir. Éyüsi oldur ki ağı ola, tatlı şuda ola. ... ve kıl biten yerden kılı yolup anı döğüp sürseler ayruğ kıl bitmeye ve ...” [N35b]

(Mercan: Mercem kulağı dedikleri de bu mercan cinsindedir. İyisi odur ki beyaz ola, tatlı şuda ola. ... ve kıl biten yerden kılı koparıp onu döğüp sürseler artık kıl bitmeye ve ...)

“Alağ: Türkçe sülüğe derler. Şırça şişe içine koysalar anda ölse, kurısa dağı döğseler yarasa kanıyla yāhūd merçemene etiyle karışdurup bir yerden kılı yolsalar dağı bunları dürtseler gene kıl bitmeye.” [N37b]

(Sülük: Türkçe sülüğe derler. Şırça şişe içine koysalar orada ölse, kurusa ve döğseler yarasa kanıyla ya da yılan etiyle karıştırıp bir yerden kılı yolsalar ve bunları sürseler artık kıl bitmeye.)

“Feres: Atuñ ‘arağını ya‘nı derini kız oğlanuñ kaşığına sürseler kıl bitmeye.” [N38a]

(At: Atın terini kız çocuklarının kaşığına sürseler kıl bitmeye.)

2.43. Uyuşturucu Özellik

“Kogayı yaqsalar, külünü şol ağzı yanup géden kişiler dāyım ağzına ekse hoş ola ve ...” [N28a]

(Sazı yaksalar, külünü şu ağzı yanıp giden kişiler devamlı ağzına ekse iyi ola ve ...)

“İbn-i ‘ars’uñ étini ağrıyan dişe ursalar zahmet étmedin çıkara demişler.” [N26b]

(Kakumun etini ağrıyan dişe yapıştırsalar sıkıntı çekmeden çıkara demişler.)

“Kevkebü’l-Arz: Aña talğ dağı derler ézüp ele talı éyleseler dağı eline od alsa nesne tütüzse şöhetlerde elini od yakmaya.” [N40a]

(Dünya Yıldızı: Ona pudra da derler, ezip ele sürseler ve sohbetlerde eline ateş alsa bir şey tütüzse elini ateş yakmaya.)

2.44. Ağacın Meyvesini Artırma

“Ve bulut ağacından bir kaç mīḥ düzüp zeytūn ağacınıñ dibine yére kaqsalar zeytūn çok ola. Yengeci būzīne ağacına bağlayup yemiş az olan ağaca aşa qosalar yemiş çok ola.” [N34a]

(Ve bulut ağacından birkaç çivi yapıp zeytin ağacının dibine yere saplasalar zeytin çok ola. Yengeci maymun ağacına bağlayıp yemişi az olan ağaca assalar yemişi çok ola.)

2.45. Vücuda Saplanmış Çivi-Ok-Diken-Demir vb. Şeyleri Çıkarma

“Kaçan keleri yarsalar gevdede kalmış demren yérine ursalar demreni çéke, çıkara.” [N34a]

(Ne zaman kertenkeleyi yarsalar gövdede kalmış ok yerine yapıştırsalar oku çekip çıkara.)

“Cürcānī eydür: Gevdeye diken yāḥūd demür batmış olsa çıkması zahmet verse, kurbağayı yaralar, uralar; çéke, çıkara.” [N36a]

(Cürcani bildirir: Gövdeye diken ya da demir batmış olsa çıkması sıkıntı verse, kurbağayı yarsalar, yapıştırsalar çekip çıkara.)

2.46. Yanık, Yara-Kesik ve Kanamalar

“Aq‘ aq: Şakşığana dérler. ... Kanın şırça kemiş yaraya sürseler hoş éde.” [N37a]

(Saksağan: Saksağana derler. ... Kanını cam kesmiş yaraya sürseler iyi ola.)

“Ma‘z: Ayn-ı mühmele birle kēçiyē dérler. ... ve sidüğini kaynadup od yaqduğı yére sürseler hoş ola.” [N40b]

(Keçi: Noktasız ayınla keçiye derler. ... ve idrarını kaynatıp ateşin yaktığı yere sürseler iyi ola.)

“... gevdeyi kılıç yāḥūd bıçak kesse şoğulcanıla döğüp qarışdurup ursalar kanın tizcek duta.” [N32a]

(... gövdeyi kılıç ya da bıçak kesse solucanla döğüp karıştırıp yapıştırsalar kanını hemen kese.)

“Eger atūñ kuru zebīlini kan akan yére ursalar kan diñe.” [N38b]

(Eğer atın kuru dışkısını kan akan yere yapıştırsalar kan kesile.)

“Ḥavāriḫin: Şoğulcana dérler. Dögseler késilē sinīre ursalar fi‘l-ḥāl bitüre.” [N30b]

(Solucan: Solucana derler. Döğseler kesilen sinire yapıştırsalar hemen bitire.)

2.47. Kilo Alma-Şışmanlama

“Timsāhuñ étini aruķ kişi yése tızcek semiz ola.” [N28a]

(Timsahın etini zayıf kişi yese hemen şışmanlaya.)

“Eger ayunuñ beynisini öküz yağına arışdurup ma‘cün éylese her sabāh ve aşşam yése ğāyet semüz ola.” [N31a]

(Eğer ayının beynini öküz yağına karıştırıp macun yapsa her sabah ve akşam yese gayet tavlana.)

2.48. Zarar Verici- Öldürücü Özellik

“Tūřı: Kim-ki tūřınūñ dilini yése fařıh zübān ola. Kim-ki ödin yése dili beltek ola. Eger anın éki dosta yédürseler ğāyet dūřman olalar. [N36a]

(Papağan: Kim ki papağanın dilini yese çok konuşkan ola. Kim ki ödünü yese peltek ola. Eđer kanını iki dosta yedürseler gayet dūřman olalar.)

“urūnu’s-Sünbül: Ba‘zılar hāliķu’n-nemr dedükleri bir otuñ kökidür, demiřler ve ba‘zılar aķ sünbülден bir nev‘dür, demiřler. Hāliyā kim-ki yése an işeye ve dili abara ola ve serssem ola.” [N38b]

(Beyaz Sümbül: Bazıları beyaz sümbül dedikleri bir otun kökidür, demişler ve bazıları beyaz sümbülün bir çeşididir demişler. Şimdi kim ki yese kan işeye ve dili kapkara ola ve serssem ola.)

“Bir kişi ıgıle urbağayı ağına alup çeynese dişleri dökile.” [N35a-b]

(Bir kişi küçük su damlası kurbağasını alıp ığnese dişleri döküle.)

“Jıveyi ādem içse ğēne ıkar ğēder, ziyān éylemez. Ammā taş‘id olmış jıve ādem öldürür.” [N33b]

(Cıvayı adam içse yine ıkar ğider, zarar etmez. Ama buharlaşmış cıva adam öldürür.)

“Zabb: oca kelere dērler. Ba‘zılar ‘acāyib kelere dērler ki miķdāri hemān keler gibidür. Ammā ayağı ve örgüci deve ayağına ve örgücine beñzer, bir çāpük řāzıya beñzer. Ammā bir kebüd cānavardur ki yerinden gücile dēprenür ki kāh kızıl olur kāh yeşil olur ve kāh alaca olur. Éti zehr-i ātildür. Her kim yése ölür...” [N36a]

(Kertenkele: Büyük kertenkeleye derler. Bazıları acayip kertenkeleye derler ki miktarı hemen kertenkele gibidir. Ama ayağı ve hörgücü deve

ayağına ve hörgücüne benzer, bir hızlı tazıya benzer. Ama bir mavi canavardır ki yerinden güçle kalkar ki bazen kırmızı olur bazen yeşil olur ve bazen alaca olur. Eti zehirlidir. Her kim yerse ölüür.)

“Eger üç mişkāl atun derinden her kim içerse öldüre.” [N38a-b]

(Eğer atın terinden üç miktarını her kim içerse öldüre.)

IV. SONUÇ

Maden, bitki ve hayvanlarla yapılan halk hekimliği; ağız yarası, akrep-yılan sokması, aksırmak, anne sütünü artırmak, ayılıp-bayılmak, balgam, iltihabı ve vücut kurdunu dışarı atmak, baş ağrısı, bit, pire ve sirkeden korunma, boğaza sülük yapışması, böbrek taşı, burun kanaması, ciğer, mide ve bağırsak hastalıkları, verem, cilt hastalıkları, dalak büyümesi, dalgınlık, dişleri kuvvetlendirme, diş ağrısı ve diş beyazlatma, eklem ağrıları, el-ayak titremesi, gözde kıl bitmesi, göze ak düşmesi, gözden yaş gelmesi ve iyi görmemek, gebelik ve doğum, hayız kanı tutulması, hazımsızlık, idrar yolları hastalıkları, idrar tutulması ve altına kaçırma, iktidarsızlık-cinsel bağıllık, ishal, kabızlık, basur ve gaz sıkışması, kaşıntı-uyuz, kellik-saç dökülmesi ve saç-sakal kuvvetlendirme, kırık-çıkık ve ezilmeler, kuduz, kulak ağrısı, kulunç tutması, öksürük, örümcek, böcek, sinek, fare ve karıncalardan korunma, rahim ağzı sıkılaştırma, saç-sakal siyahlaştırma, sağırlık, sara, sarılık ve sıtma, sivilce, his, sigil ve çıban, soğuğa maruz kalma-donma, sülük yapışması, tüylenme, vücuda saplanmış çivi-ok-diken-demir vb. şeyleri çıkarma, yanık, yara-kesik ve kanamalar, kilo alma-şişmanlama gibi insanın sağlık durumundaki bozuklukları kapsamaktadır. Hastalıkların tedavisi amacıyla yapılan bu uygulamalar oldukça fazladır. Ayrıca insan iç sıkıntıları, unutkanlık, uyku problemi, dost-düşman ilişkileri, saygınlık, itibar, azametlik, güzellik, dostluk, şirinlik ve sakinlik gibi insanlardan gelebilecek iyi-kötü durum ve davranışları ve büyü, cin, şeytan, peri gibi varlıkların neden olabilecekleri türlü sıkıntıları da kapsamaktadır.

Çalışmada metnin yapısını bozmamak amacıyla metinden alınan örnek cümleler hemen alt satırda günümüz Türkçesine çevrilerek paratez içinde italik olarak verilmiştir. Bu verilen örnekler, 15. yüzyıl ve öncesinde büyü ve tıp folkloru bakımından önemli uygulamaların olduğunu ve folklorik değer taşıdıklarını göstermiştir.

Eser, farklı konuları içerdiğinden dolayı söz varlığı açısından zengin bir eserdir. Ayrıca, konuların çeşitliliği, matematik ve halk hekimliği ile ilgili bölümler eseri ansiklopedik eser olmaya daha çok yaklaştırmaktadır.

şekil ve içerik olarak birçok bilim dalına araştırma sahası olan eser, söz varlığı bakımından dil, bitkilerin karıştırılmadan ham olarak kullanıldığı örnekler bulunması bakımından alternatif tıp, harmanlanan bitki ve diğer maddelerle yapılan ilaçlara yer vermeleri bakımından ilaç bilimi ve döneminin modern denilebilecek uygulamaları yanında halk hekimliği ve diğer geleneksel uygulamaları içermeleri bakımından da halk biliminin araştırma sahasına girmektedir. Özellikle bazı uygulamaların sonunda kullanılan “mücerrebirdir” (tecrübe edilmiştir) ifadesi verilen tariflerin denenip sonuç alındığını kanıtlar niteliktedir.

Eser, telif tarihi itibarıyla Eski Anadolu Türkçesi dönemine tekabül etmektedir. İstinsah tarihleri itibarıyla da Eski Anadolu Türkçesinden Klasik Osmanlı Türkçesine geçiş dönemine denk gelmektedir. Dolayısıyla hem Eski Anadolu Türkçesi döneminin hem de geçiş döneminin özelliklerini taşımaktadır. Dilde çeşitli değişimlerin yařandđı bu eser de dāhil olmak üzere geçiş dönemi eserleri, dilin gelişim sürecinin aydınlatılması açısından büyük önem arz etmektedir.

Müstensih eserinin sonunda, kitabını başka dillerde yazmayıp Türkçe yazdığı için esere hakaret nazarıyla bakılmamasını ve eserini yazarken acayip-garip önemli kitaplardan yararlandığını ve bunları sıradan kişilerin okumadığını kitabın sonunda dile getirerek eserinin önemini belirtmiştir.

Müstensih yabancı dilde yazdığı kelimeyi hemen karşısına Türkçe olarak yazmış ve devamında ne tür bir sağaltmaya iyi geldiğini veya gelmediğini açıklamıştır. Böylelikle, daha çok Arapça ve Farsça olmak üzere yabancı kelimelerin Türkçe karşılıklarını yazarak Türkçenin kullanımını ön plana çıkarmıştır. Eserin genelinde kullanılan fakat gerek sözlüklerimizde gerekse konuşma ve yazı dilinde kullanılmayan bu Türkçe kelimelerin sözlüklerimizi ve dilimizi daha da zenginleştireceği ve eserde yer alan uygulamaların halk hekimliği ve diğer geleneksel uygulamaları bakımından söz varlığı ve folklor araştırmaları için önemli olduğu kanısındayız.

Çalışmada Geçen Maden, Bitki ve Hayvan Adlarının Alfabetik Sıralanması

‘afş: Ar. (is.) mazı denilen tane

‘ak‘ak: Ar. (is.) saksadığan

‘alak: Ar. (is.) sülük

- anduz:** *(is.)* zencefil
ās: *Ar. (is.)* mersin ağacı
bābūnec: *Far. (is.)* papatya
bā-zehr: *Far. (is.)* panzehir
bebir: *Far. (is.)* kaplan
bednūs: *Lat. (is.)* horoz
benefşec: *Ar. (is.)* menekşe
büssed: *Ar. (is.)* mercan (taş)
caşş: *Ar. (is.)* kireç, alçı taşı
cemel: *Ar. (is.)* erkek deve
cevād: *Ar. (is.)* çabuk yürüyen at, çekirge
cuğd: *Ar. (is.)* baykuş
demü'l-aḥveyn: *Ar. (is.)* bot. kardeş kanı
dīk: *Ar. (is.)* horoz
dobb: *Far. (is.)* ayı
dulfīn: *Far. (is.)* yunus balığı
dücāc: *Ar. (is.)* tavuk
ehlīlec: *(is.)* tohumları tıpta kullanılan bir bitki
encere: *Far. (is.)* ısırğan otu
erneb: *Ar. (is.)* tavşan
esed: *Ar. (is.)* arslan
eyūsā: *Ar. (is.)* susam dibi
feres: *Ar. (is.)* at
ġarab: *Ar. (is.)* kavak ağacı
ġazāl: *Ar. (is.)* geyik
ġurāb: *Ar. (is.)* karga
ḥacerü'l-yehūd: *Ar. (is.)* beni israil zeytini denilen taş
ḥaffāş: *Ar. (is.)* yarasa

- ḥarmel:** *Ar. (is.)* üzerlik otu
ḥattāf: *Ar. (is.)* kırlangıç
ḥavāriṭīn: *Ar. (is.)* şolucan
ḥinzīr: *Ar. (is.)* domuz
ḥıyārşenbe: *Far. (is.)* hekimlikte kullanılan ağaç, Hint hıyarı
ḥiltīt: *Ar. (is.)* fena kokulu bir çeşit sakızimsı madde, şeytan teresi
ḥimār: *Ar. (is.)* erkek eşek
Ḥunfā’: *Ar. (is.)* bok böceği
ḥunfesā’: *Ar. (is.)* bok böceği
Hüdhüd: *Ar. (öz. is.)* Süleyman peygamberden haber taşıyan kuş
jīve: *Far. (is.)* cıva
ḳabh: *Ar. (is.)* keklik kuşu
kāsnī: *Far. (is.)* hindiba otu, yaban marulu
ḳatā: *Ar. (is.)* bağırtlak kuşu
kelb: *Ar. (is.)* köpek
kerefs: *Far. (is.)* kereviz
kerm-dāne: *Ar. + Far. (b. is.)* üzüm çubuğu, asma
ḳıřrı’r-rommān: *Ar. + Far. (is.)* nar kabuğu
ḳoğa: *(is.)* hasır otu denilen ve hasır örmeye yarayan bir saz
ḳunfuz: *(is.)* kirpi
ḳurūnu’s-sünbül: *Ar. (is.)* beyaz sümbül
ḳuṭn: *Ar. (is.)* pamuk
lāden: *Far. (is.)* bir cins çalı
leblāb: *Ar. (is.)* sarmaşık
lisānu’l-cemel: *Ar. (is.)* bir çeşit ot
lūf: *Ar. (is.)* nemli ve gölgeli yerlerde yetişen, salkım şeklinde meyvaları olan bir bitki
lu‘be: *Ar. (is.)* çiğdem

- lülü:** *Ar. (is.)* inci
ma'z: *Ar. (is.)* keçi, karaca
maşakī: *Ar. (is.)* sakız
māzū: *Far. (is.)* mazi
milḥ: *Ar. (is.)* tuz
müşk: *Far. (is.)* misk
nerces: *Ar. (is.)* nergis
nesr: *Ar. (is.)* akbaba
nimr: *Ar. (is.)* kaplan
raşāş: *Ar. (is.)* kurşun, kalay
rāziyāne: *Far. (is.)* rezene
ruḥām: *Ar. (is.)* mermer
saḳankūr: *Ar. (is.)* Mısır'da bulunan kum kertenkelesi
şandal: *Ar. (is.)* Hidistan'da yetişen akaçya türünden sert bir ağaç
sa'leb: *Ar. (is.)* tilki
seretān: *Ar. (is.)* yengeç
şevr: *Ar. (is.)* öküz
şil: *Ar. (is.)* ayrık otu
sulḥefāt: *Ar. (is.)* kaplumbağa
su'd: *Ar. (is.)* kulunç otu, ayak otu
şāh-tere: *Far. (is.)* tıpta kullanılan bir bitki
şakāyiku'n-nu'mān: *Ar. (is.)* gelincik çiçeği
şeyrzaḳ: *Ar. (is.)* yarasa sidigi
şūniz: *Ar. (is.)* çörek otu
tarfā: *Ar. (is.)* bir tür ağaç, ılgun ağacı
tāvus: *Ar. (is.)* tavuskuşu
uḳāb: *Ar. (is.)* karakuş, kartal
uşfūr: *Ar. (is.)* serçe kuşu

- vaşşirek:** *Ar. (is.)* solucan otu
vec: *Ar. (is.)* sarı zambak
verel: *Far. (is.)* kertenkele
veşak: *Far. (sf.)* vaşak, kır kedisi
yākut: *Ar. (is.)* yakut, değerli süs taşı
yebrüh: *Ar. (is.)* büyük ve geniş yapraklı, pis kokulu, boyacılıkta kullanılan bitki, kan kurutan
zabb: *Ar. (is.)* kertenkele, keler
zabu‘un ‘arcā‘un: *Ar. (is.)* sırtlan
zalfu‘l-ma‘z: *Ar. (is.)* keçi tırnağı
zebil: *Ar. (is.)* gübre, fışkı
zernobād: *Far. (is.)* zencefilgillerden bir bitki
zeyyān: *Ar. (is.)* çöl yasemini
zifda‘: *Ar. (is.)* kurbağa
zibağ: *Ar. (is.)* cıva
zi‘b: *Ar. (is.)* kurt, canavar
zümürüd: *Ar. (is.)* zümrüt

KAYNAKÇA

ACUN, Hakkı (2010). *Türk Kültüründe Taşlar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Ahteri Mustafa Efendi (2009). *Ahter-i Kebir*, (çev. Ahmet Kırkılıç, Yusuf Sancak), Ankara: TDK Yayınları.

Ali Rıza (1933). “Anadolu’da Sihirli Taşlar”, *Halk Bilgisi Haberleri*, 27, s. 97-98.

ARGUNŞAH, Mustafa (1991). “15. Yüzyılda Yazılmış Tuhfe-i Muradi İsimli Cevhernamede Geçen Değerli Taşlarla İlgili Terimler”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 6, s. 1-20.

AYVERDİ, İlhan (2016). *Kubbealtı Lugatı, Misalli Türkçe Sözlük*, C I-II-III, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Bosna Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları R. 1423 Numaralı Nüsha http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=103915. En son erişim tarihi 02.03.2017.

CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London: Oxford Üniversitesi Yayınları.

ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

DAŞDEMİR, Özkan (2014). “18. Yüzyıla Ait Bir Risaleye Göre Miknatısın Dinsel-Büyüsel ve Tıbbi İşlevleri”, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3/5, s. 54-68.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

DİLÇİN, Cem (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.

DOĞAN, Şaban (2009). “15. Yüzyıla Ait Bir Tıp Terimleri Sözlüğü: Terceme-i Akribâdîn’in İstilah Lügati,” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4 Summer, s. 250-322.

EREN, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.

GÜRSOY NASKALİ, Emine-KOÇAK, Murat (2017). *Kültürümüzde Taş*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

HENGİRMEN, Mehmet (2007). *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yayınevi.

İbn Haldun (1990). *Şark-İslam Klasikleri, Mukaddime I*, (çev. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul: MEB Yayınları.

İstanbul Millet Kütüphanesi-Ali Emiri Koleksiyonu 34 Ae Şeriyye 565 Numaralı Nüsha 4343 http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=189228. En son erişim tarihi 02.03.2017.

İstanbul Millet Kütüphanesi-Ali Emiri Koleksiyonu No. 34 Ae Şeriyye 566 Numaralı Nüsha http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=189229. En son erişim tarihi 02.03.2017.

İstanbul Üniversitesi-Nadir Eserler Kütüphanesi T 1801 Numaralı Nüsha http://katalog.istanbul.edu.tr/client/search/results/default_tr/. En son erişim tarihi 02.03.2017.

KANAR, Mehmet (2000). *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Deniz Kitabevi.

KANAR, Mehmet (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.

Konya İl Halk Kütüphanesi-İzzet Koyunoğlu Koleksiyonu 12856-9 Numaralı Nüsha <http://koha.ekutuphane.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=10045267>. En son erişim tarihi 06.03.2017.

Lutfullah B. Ebu Yusuf El-Halimi (2013). *Lügat-i Halimi*, (çev. Adem Uzun), Ankara: TDK Yayınları.

Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi-Türkçe El Yazmaları TÖRÖK O. 263 Numaralı Nüsha İsmail Parlatır-György Hazai, Macar Bilimleri Akademisi Kütüphanesi’ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2007, madde başı 661, s. 421.

Mütercim Asım Efendi (2009). *Burhan-ı Katı*, (çev. Mürsel Öztürk, Derys Örs), Ankara: TDK Yayınları.

SİLAHŞOR ÖZTÜRK, Ebru (2017). *Mahmūd Bin Kādī-i Manyās A‘cebü’l-‘Uccāb (İnceleme, Tenkitli Metin, Gramatikal Dizin)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi.

Süleymaniye Kütüphanesi-Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu 943 Numaralı Nüsha Süleymaniye Kütüphanesinin kendi dijital ortamında tespit edilmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi-Hekimoğlu Koleksiyonu 522 Numaralı Nüsha <https://kasif.mkutup.gov.tr/SonucDetay.aspx?MakId=566820>. En son erişim tarihi 02.03.2017.

Süleymaniye Kütüphanesi-Hekimoğlu Koleksiyonu 522 Numaralı Nüsha <https://kasif.mkutup.gov.tr/SonucDetay.aspx?MakId=566820>. En son erişim tarihi 02.03.2017.

Süleymaniye Kütüphanesi-Nuruosmaniye Koleksiyonu 4975 Numaralı Nüsha, http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=168245. En son erişim tarihi 02.03.2017.

Süleymaniye Kütüphanesi-Nuruosmaniye Koleksiyonu 4975 Numaralı Nüsha, http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=168245. En son erişim tarihi 02.03.2017.

ŞAR, Sevgi (2008). “Anadolu’da Rastlanan Halk Hekimliği Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara 10-15 Eylül, s. 1163-1178.

TANYU, Hikmet (1987). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Topkapı Sarayı-Yeni Yazmalar 705 Numaralı Nüsha http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=101372. En son erişim tarihi 02.03.2017.

Topkapı Sarayı-Yeni Yazmalar 705 Numaralı Nüsha http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=101372. En son erişim tarihi 02.03.2017.

Türk Dil Kurumu (2009). *Derleme Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2008). *Yazım Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.

Türkiye Diyanet Vakfı (1993). *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, C. VII.

UNAT, Ekrem Kadri - İHSANOĞLU, Ekmeleddin - VURAL, Suat (2004). *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TTK Yayınları, S. 210.

VARDAR, Berke (2002). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yayınları.